

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETAS
POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

MANTAS PŪTYS

**EUROPOS SĄJUNGOS NEEFEKTYVAUS BENDRADARBIAVIMO SU
VIDURŽEMIO JŪROS PAKRANTĖS ARTIMŲJŲ RYTŲ ŠALIMIS
PRIEŽASČIŲ TYRIMAS**

Magistro baigiamasis darbas

Vadovė: doc. dr. Audronė Janužytė

Vilnius

2014

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
POLITIKOS IR VADYBOS FAKULTETAS
POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS**

**EUROPOS SĄJUNGOS NEEFEKTYVAUS BENDRADARBIAVIMO SU VIDURŽEMIO
JŪROS PAKRANTĖS ARTIMŲJŲ RYTŲ ŠALIMIS PRIEŽASČIŲ TYRIMAS**

Europos Sąjungos politikos ir administravimo magistro baigiamasis darbas

Studijų programa 621L23002

**Vadovė
doc. dr. Audronė Janužytė
2014 11 17**

Recenzentas

**Atliko
Mantas Pūtys
2014 11 17**

VILNIUS, 2014

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas „Europos Sąjungos neefektyvaus bendradarbiavimo su Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalimis priežasčių tyrimas“ yra:

1. Atliktas savarankiškai ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose.
2. Nebuvo naudotas kitame universitete Lietuvoje ir užsienyje.
3. Nedaro nuorodų į kitus darbus, jeigu jie nėra nurodyti darbe.
4. Pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Mantas Pūtys

TURINYS

ĮVADAS.....	1
1. TEORINĖS PRIEIGOS KONSTRAVIMAS EUROPOS SAJUNGOS IR VIDURŽEMIO JŪROS PAKRANTĖS ARTIMŲJŲ RYTŲ VALSTYBIŲ BENDRADARBIAVIMUI TIRTI.....	5
1.1. Patobulinto autoritarizmo teorijos esminių aspektų išskyrimas tyrimui atlikti	5
1.2. Realizmo teorijos esminių aspektų išskyrimas tyrimui atlikti.....	14
2. NEEKTYVAUS BENDRADARBIAVIMO PRIEŽASČIŲ PAGAL ATSKIRUS ETAPUS TYRIMAS	21
2.1 Barselonos procesas.....	21
2.2 Europos kaimynystės politika.....	29
2.3 Viduržemio jūros regiono valstybių sąjunga	37
IŠVADOS.....	47
PASIŪLYMAI	51
ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS	52
ANOTACIJA	54
ANNOTATION	55
SANTRAUKA	56
SUMMARY	57

IVADAS

21 a. 2-ame dešimtmetyje Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų regiono valstybėse vyrauja autoritariniai režimai. 20 a. antroje pusėje ir pabaigoje per Vakarų, Vidurio ir Rytų Europos valstybes nusiritusi demokratizacijos banga nepalietė Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų regiono ir iki šiol daugumą valstybių valdo diktatoriai. Europos Sąjunga 1995 m., 2004 m. ir 2008 m. pradėjo tarpvalstybinio bendradarbiavimo projektus su Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalimis, kurių vienas iš pagrindinių tikslų buvo skatinti demokratizacijos procesą regione. Šiam tikslui pasiekti nebuvo bandoma pakeisti esamų autoritarinių valdžios institucijų liberaliomis pro-demokratinėmis. ES tikslas buvo bendradarbiauti su esamais šalių vadovais ir glaudesnio bendradarbiavimo su ES pagalba skatinti demokratizacijos procesą *iš viršaus*.

1995 m. Europos Sąjunga inicijavo pirmąjį bendradarbiavimo etapą su Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalimis, kuris buvo pavadintas Barselonos procesu. 2004 m., po 10 naujų narių priėmimo į ES, prasidėjo antras ES ir Viduržemio Jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalių bendradarbiavimo etapas – Europos kaimynystės politika. Jo dalimi tapo Artimųjų Rytų šalys: Alžyras, Marokas, Egiptas, Izraelis, Jordanija, Libanas, Libija, Palestinos autonomija, Sirija ir Tunisas. 2008 m. ES pradėjo trečią bendradarbiavimo etapą su Artimųjų Rytų šalimis, sukurdamą Viduržemio jūros regiono valstybių sąjungą. Deja, tenka pripažinti, jog ES iniciatyvos, nedavė tokio rezultato, kokio buvo tikėtasi, t. y. Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalys nepatyrė demokratizacijos *iš viršaus* – autoritariniai režimai netapo, iš esmės, liberalesniais ir esminių pokyčių demokratijos srityje neįvyko. Tai patvirtina 2011 m. prasidėjęs „Arabų pavasaris“ Egipte, Tunise ir Libijoje – kai į gatves išėjo tūkstantinės minios žmonių, pasipiktinusių autoritarine valdžia ir reikalaujančios demokratinės reformų. Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų regione prasidėjo demokratizacija *iš apačios*.

Daugumoje „Arabų pavasario“ paliestų valstybių šiandieną matome chaosą ir žlugusias viltis pakeisti esamas autoritarines santvarkas į demokratines. Sirijoje jau virš trijų metų vyksta pilietinis karas, pareikalavęs beveik 200,000 žmonių gyvybių¹; Libijoje vyksta kruvini susirėmimai tarp Islamistų bei nuosaikių pro-vakarietiško grupuočių; Egipte karinio perversmo metu nušalintas demokratiškai išrinktas prezidentas Muhamedas Morsi (*Muhammad Morsi*). Vienintelė Viduržemio jūros pakrantės šalis, nors ir lėčiau nei tikėtasi, judanti tikros demokratijos link yra Tunisas. Galima daryti prielaidą, jog Europos

¹ U.N.: death toll from Syrian civil war tops 191,000.

<<http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2014/08/22/U-N-death-toll-from-Syrian-civil-war-tops-191-000.html>>
[Žiūrėta: 09 10 2014]

Sąjungos bendradarbiavimas su Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų autoritariniais režimais nepasiteisino. Todėl ES privalo atsižvelgti į dabartinę Artimųjų Rytų dinamiką ir situacijas bei atitinkamai koreguoti savo strategiją santykiuose su Viduržemio jūros pakrantės šalimis.

Temos aktualumas. Artimųjų Rytų Viduržemio jūros pakrantės šalys yra geopolitiškai ir strategiškai svarbios partnerės ES, užtikrinant jos sienų saugumą, ar kontroliuojant nelegalių imigrantų srautus. 2011 m. „Arabų pavasario“ pasekmės ir naujų teroristinių grupuočių, kaip Islamo valstybės (kuri šiuo metu kontroliuoja dideles teritorijas Sirijoje bei Irake) iškilimas kelia grėsmę ne tik Europos, bet ir globaliam saugumui. Todėl reikia tirti ir ieškoti atsakymų kokios yra pagrindinės ES neefektyvaus bendradarbiavimo priežastis su Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalimis bei ką ir kaip reikėtų koreguoti ES bendradarbiavimo politikoje siekiant stabilumo ir demokratizacijos reformų.

Darbo problema. ES 1995 m, 2004 m. ir 2008 m. bendradarbiavimo iniciatyvos (strategijos) su Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalimis nedavė lauktų rezultatų. Po „Arabų pavasario“ iš esmės pasikeitė situacija Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų regione. Todėl ES privalo kritiškai vertinti bendradarbiavimo politiką regiono atžvilgiu bei atitinkamai ją koreguoti, jei norima, kad prasidėtų demokratizacijos procesas autoritarinėse valstybėse. Pagrindinė šio darbo problema – kokios priežastys lėmė ES bendradarbiavimo su Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalimis neefektyvumą skatinant demokratizacijos reformas.

Problemos ištirtumas. ES ir Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalių bendradarbiavimas – nagrinėtas R. Dannreuterio (*R. Dannreuter*), A. Icdygu (*A. Icdygu*), G. Joffe (*G. Joffe*), M. Pace (*M. Pace*), R. A. Sarto (*R. A. Sarto*) bei T. Šumacherio (*T. Shumacher*), Peterio Sybergo (*Peter Seeberg*) studijose. Neefektyvaus bendradarbiavimo priežastys – nagrinėtos Frederikos Biči (*Fredericca Bicchi*), Oliverio Schlumbergerio (*Oliver Schlumberger*), Peterio Sybergo (*Peter Seeberg*), M. Jango (*M. Young*) ir R. Jango (*R. Young*) mokslinėse publikacijose.

Darbo objektas. ES ir Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų regiono šalių trys bendradarbiavimo etapai: 1) Nuo 1995 m. iki 2004 m. Barselonos procesas; 2) nuo 2004 m. iki 2008 m. Europos kaimynystės politika; ir 3) nuo 2008 m. Viduržemio jūros regiono valstybių sąjunga.

Darbo tikslas. Išnagrinėti ir kritiškai vertinti ES santykius su Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalimis, išskiriant neefektyvaus bendradarbiavimo priežastis.

Darbo uždaviniai.

1. Sukonstruoti teorinę prieigą neefektyvaus bendradarbiavimo tarp ES ir Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų rytų valstybių tyrimui atlikti;

2. Pritaikyti politinių ir tarptautinių santykių – patobulinto autoritarizmo ir realizmo – teorijas, kurios leistų paaiškinti ES neefektyvaus bendradarbiavimo priežastis su Artimųjų Rytų Viduržemio jūros pakrantės šalimis;

3. Išnagrinėti ir kritiškai vertinti ES iniciatyvas (strategijas) su Viduržemio jūros regiono šalimis, išskiriant tendencijas bei nurodant neefektyvaus bendradarbiavimo priežastis.

Darbo pobūdis. Magistro baigiamasis darbas yra teorinio pobūdžio, todėl darbo problema atskleidžiama, naudojant tarptautinių santykių ir politines teorijas bei mokslines publikacijas. Neefektyvaus bendradarbiavimo priežastys tiriamos, remiantis realizmo bei patobulinto autoritarizmo teorijomis.

Darbo metodai. Magistro darbe naudojami šie tyrimo metodai: 1. Dokumentų ir mokslinės literatūros analizė (naudojamas, siekiant pritaikyti realizmo ir patobulinto autoritarizmo politines teorijas tyrimui atlikti, bei išanalizuoti ir kritiškai vertinti tris ES bendradarbiavimo etapus su Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalimis). 2. Aprašomasis-analitinis (naudojamas, siekiant nustatyti neefektyvaus bendradarbiavimo priežastis). 3. Teorinis (naudojamas, siekiant pagrįsti nustatytas neefektyvaus bendradarbiavimo priežastis, remiantis realizmo bei patobulinto autoritarizmo politinėmis teorijomis).

Šaltiniai ir literatūra. Analizuojant 1995 m. Barselonos procesą, 2004 m. Europos kaimynystės politika bei 2008 m. įkurtą Viduržemio jūros regiono valstybių sąjungą naudojamosi R. Dannreuterio (R. Dannreuter), A. Icdygu (A. Icdygu), G. Joffe (G. Joffe), M. Pace (M. Pace), R. A. Sarto (R. A. Sarto) bei T. Šumacherio (T. Shumacher), P. Sybergo (P. Seeberg) mokslinėmis studijomis². Atskleidžiant ES ir Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalių neefektyvaus bendradarbiavimo priežastis naudojamosi F. Biči (F. Bicchì), O. Schlumbergerio (O. Schlumberger), P. Sybergo (P. Seeberg), M. Jango (M. Young) ir R. Jango (R. Young), R. Aliboni (R. Aliboni) ir F. M. Amor (F. M. Ammor), M. Emersono (M. Emmerson), R. Gillespie (R. Gillespie), H. Malmvigo (H. Malmvig) ir A. D. Vaskocelos (A. D. Vasconcelos) mokslinėmis publikacijomis³. Realizmo teorija naudojama remiantis P. R. Viočio (P. R.

² Dannreuter, R., "Developing the Alternative to Enlargement: The European Neighborhood Policy". *European Foreign Affairs Review*, Vol. 11, 2006; Icdygu, A., "The Politics of Irregular Migratory Flows in the Mediterranean Basin: Economy, Mobility and "Illegality"". *Mediterranean Politics*, Volume 12 (No. 2), 2007; Joffe, G., "Libya and the European Union: shared interests". *The Journal of North African Studies*, Volume 16 (No. 2), 2011; Pace, M., "Norm shifting from EMP to ENP: the EU as a norm entrepreneur in the south?". *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 20 (No. 4), 2007; Sarto, R. A., Shumacher, T., "From Brussels with love: leverage, benchmarking, and the action plans with Jordan and Tunisia the EU's democratization policy". *Democratization*, Volume 18 (No. 4), 2011; Seeberg, P., "EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security". Odense: University Press of Southern Denmark, 2007.

³ Bicchì, F., "The Union for the Mediterranean, or the Changing Context of Euro-Mediterranean Relations". *Mediterranean Politics*, Vol 16, 2011; Schlumberger, O., "The Ties that do not Bind: The Union for the Mediterranean and the Future of Euro-Arab Relations". *Mediterranean Politics*, Volume 16 (No. 1), 2011; Seeberg, P., "The EU as a realist actor in normative clothes: EU democracy promotion in Lebanon and the European Neighborhood Policy". *Democratization*, Volume 16 (No. 1), 2009; Seeberg, P., "Union for the Mediterranean – pragmatic multilateralism and the depoliticization of EU-Middle Eastern relations". *Middle East Critique*, Volume 19 (No. 3), 2010; Young, M., Young, R., "Democracy's Plight in the European

Viotti) bei M. V. Kaupi (*M. V. Kauppi*) teoriniais darbais⁴. Patobulinto autoritarizmo teorija naudojama remiantis S. Heydemano (*S. Heydemann*), R. Hinebušo (*R. Hinnebusch*), A. Teti (*A. Tetti*) ir G. Gervasio (*G. Gervasio*) teorinėmis publikacijomis⁵.

Darbo struktūra. Magistro darbą sudaro įvadas, 2 skyriai, išvados ir pasiūlymai, šaltinių ir literatūros sąrašas, anotacijos ir santraukos lietuvių ir anglų kalbomis. Pirmame skyriuje analizuojamos dvi politinės teorijos – patobulinto autoritarizmo ir realizmo –, kurios šiame darbe naudojamos kaip teorinė prieiga neefektyvaus bendradarbiavimo tarp ES ir Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalių priežastims tirti ir paaiškinti. Antrame skyriuje atskirai nagrinėjami ES ir Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų regiono šalių trys bendradarbiavimo etapai: 1) Nuo 1995 m. iki 2004 m. Barselonos procesas; 2) nuo 2004 m. iki 2008 m. Europos kaimynystės politika; ir 3) nuo 2008 m. Viduržemio jūros regiono valstybių sąjunga. Šiame skyriuje kritiškai vertinama ES bendradarbiavimo politika, išskiriami teigiami ir neigiami aspektai bei nurodomos neefektyvaus bendradarbiavimo priežastys.

Neighborhood. Struggling Transitions and Proliferating Dynasties". Brussels: CEPS, 2009; Aliboni, R., Ammor, F. M., "Under the Shadow of 'Barcelona': From the EMP to the Union for the Mediterranean". *Euromesco Paper*, Vol 77, 2009; Emmerson, M., "The Long and Hazardous Route to Democracy: Introduction and Conclusions". *Emmerson, M., Young, R. "Democracys's Plight in the European Neighborhood. Stuggling Transitions and Proliferating Dynasties"*, 2009; Gillespie, R., "Significance and Prospects of the Union for the Mediterranean". *Foundation for European Progressive Studies (The Euro-Mediterranean Dialogue: Prospects For an Area of Prosperity and Security, Brussels, 2009; Malmvig, H., "Cooperation, Reform or Dialogue: the EU's Ambivalent Security Discourses in the Mediterranean". Seeberg P., "EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security". Odense: University Press of Southern Denmark, 2007; Vasconcelos, A. D., "Union for the Mediterranean: The Political Security Agenda". Foundation for European Progressive Studies. The Euro-Mediterranean, 2009*

⁴ Viotti, P. R., Kauppi, M. V., "International Relations Theory". Longman, 2010.

⁵ Heydemann, S., "Upgrading Authoritarianism in the Arab World". *Saban Center Analysis Paper No.13*, 2007; Hinnebusch, R., "Authoritarian persistence, democratization theory and the Middle East". *Democratization*, Vol.13, No.3, 2006; Teti, A., Gervasio, G., "The Unbearable Lightness of Authoritarianism: Lessons from the Arab Uprisings". *Mediterranean Politics*, Volume 16 (No. 2), 2011.

1. TEORINĖS PRIEIGOS KONSTRAVIMAS EUROPOS SAJUNGOS IR VIDURŽEMIO JŪROS PAKRANTĖS ARTIMŲJŲ RYTŲ VALSTYBIŲ BENDRADARBIAVIMUI TIRTI

Teorinėje darbo dalyje aptariamos dvi politinės teorijos – patobulinto autoritarizmo ir realizmo –, kurios šiame darbe naudojamos kaip teorinė prieiga tirti ES ir Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalių neefektyvaus bendradarbiavimo priežastis.

1.1. Patobulinto autoritarizmo teorijos esminių aspektų išskyrimas tyrimui atlikti

Patobulintas autoritarizmas yra hibridinė platesnio autoritarizmo diskurso dalis. Prieš pradedant plačiau nagrinėti patobulintą autoritarizmą yra svarbu apibrėžti autoritarizmo sąvoką. Autoritarizmas yra politinė sistema, kurioje valdžia yra sukoncentruota lyderio arba nedidelio elito rankose. Autoritarizme valdžia nėra konstituciškai atsakinga prieš piliečius, kaip tai būtų demokratijos atveju. Autoritarinėje santvarkoje šalių vadovai dažnai naudoja savo galią neatsižvelgdami į egzistuojančius teisinius principus bei pasitelkia politinę priespaudą kontroliuoti visuomenei. Galimybė kurti opozicines partijas ar kitus alternatyvius politinius darinius ir konkuruoti dėl galios su esama valdžia autoritariniuose režimuose praktiškai neegzistuoja arba yra smarkiai suvaržyta. Autoritarinėje santvarkoje nevyksta laisvi rinkimai, kuriuose piliečiai galėtų laisvai rinktis savo vadovus iš kelių nepriklausomų konkurentų⁶.

Patobulintą autoritarizmą trumpai galima apibūdinti kaip selektyvių reformų strategiją, teoriškai skirtą nedemokratinės valstybės santvarkos pliuralizavimui ir didesnių laisvių suteikimui pilietinei visuomenei, tačiau praktikoje dažniausiai neįvyksta jokių esminių politikos pokyčių. Ši strategija yra naudojama su tikslu kuo ilgiau išlaikyti *status quo* bei galią savo rankose tuo pačiu sumažinant spaudimą didesniems politikos pokyčiams vedantiems link demokratinės valstybės santvarkos⁷.

Pirmuosius patobulinto autoritarizmo požymius jau buvo galima pastebėti pokolonijinėse Artimųjų Rytų valdžių santvarkose, kai po Antrojo pasaulinio karo dauguma šio regiono valstybių įgijo nepriklausomybę. Tuo metu šalyse kaip Egiptas, Tunisas, Sirija vyravusią santvarką Raymundas Hinebušas (*Raymond Hinnebusch*) pavadino populistiniu autoritarizmu. Populistinis autoritarizmas apibūdina pokolonijinių valstybių valdžios institucijų kūrimo strategijas, kurias pasitelkė šalių vadovai susidūrę su išorinėmis grėsmėmis bei vidiniu nestabilumu. Vidurinėsios klasės elitas, dažniausiai vadovaujantis tokiems režimams, savo valdžią užtikrindavo karine jėga, tačiau tuo pat metu turėjo iššūkį legitimizuoti savo valdžią prieš plačiąją visuomenę⁸.

⁶ Encyclopedia Britannica Online, "Authoritarianism". *Encyclopaedia Britannica Online Academic Edition*. <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/44640/authoritarianism>> [Žiūrėta: 13 10 2014]

⁷ Encyclopedia Britannica Online, "Authoritarianism". *Encyclopaedia Britannica Online Academic Edition*. <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/44640/authoritarianism>> [Žiūrėta: 13 10 2014]

⁸ Hinnebusch, R., "Syria: Revolution from above". Routledge, 2001, p. 2.

Populistiniai autoritariniai režimai daugumoje atvejų savo valdžią naudojo su tikslu mesti iššūkį senajam elitui, kuris turėjo valdžią kolonijiniu laikotarpiu. Populistiniai autoritariniai režimai buvo laikomi populistiniais dėl to, kad jie metė iššūkį *status quo* ir stengėsi legitimizuoti savo valdžią siekdami vidurinėsios ir žemesnėsios klasių palaikymo. Šie režimai buvo laikomi „kairiųjų autoritarizmu“⁹. Tačiau vien tai, kad tokio tipo režimai yra laikomi populistiniu autoritarizmu nereiškia, kad jie buvo populiarūs ar atstovavo plačiajai visuomenei. Režimai stengėsi kontroliuoti ir minimalizuoti visuomenės dalyvavimą politiniame procese, bet tuo pat kartu mobilizuoti visuomenės palaikymą savo vykdomai politikai.

Patobulintas autoritarizmas skiriasi nuo populistinio autoritarizmo tuo, kad nėra bandoma legitimizuoti valdžios siekiant išskirtinai viduriniųjų ir žemesniųjų klasių palaikymo. Patobulintame autoritarizme valdžia stengiasi gauti aukštesnėsios klasės ir elito palaikymą. Tačiau kaip tokie režimai sugebėjo išlaikyti legitimumą bei atsilaikyti prieš globalią demokratizacijos bangą? Sirijos atvejis valdant Hafizui Al Asadui (*Hafiz Al-Assad*) puikiai tai iliustruoja. Režimų naudojama politinės adaptacijos strategija, kurią galima pavadinti „apskaičiuota politine dekompresija“, buvo naudojama ne kaip pliuralizacijos įrankis, o kaip jos pakaitalas¹⁰. Ši strategija naudojama sustiprinti esamą nedemokratinį režimą, o ne jį transformuoti. Sirijos režimo strategija buvo nusistovėjusios praktikos keitimas atveriant naujas galimybes visuomenei, ypač ekonomikos sferoje. Tai buvo daroma su tikslu užtikrinti nepriklausomų socialinių jėgų, turinčių didelę įtaką Sirijos visuomenėje, paramą režimui, tačiau nesuteikiant jiems realių politinių galių. Šias socialines jėgas sudaro sparčiau auganti vidurinioji klasė, buržuazija bei islamistai. Hafizas Al Asadas (*Hafiz Al-Assad*) naudojo jo režimo šalininkų diversifikaciją kartu su naujais suvaržymais, tam kad „nebūtų priklausomas nuo savo rėmėjų, kurių palaikymas buvo būtinas koreguojant režimo politiką atsižvelgiant į sparčiai besikeičiančią tarptautinę aplinką. Didesnės buržuazijos dalies inkorporavimas į režimą ir jų paramos užtikrinimas laido atsverti galimą artimos aplinkos prieštaravimą dėl didėjančios ekonominės liberalizacijos“¹¹.

Iki pat 2011 m. „Arabų pavasario“ Artimųjų Rytų autoritariniai režimai atrodė vis labiau sugebantys prisitaikyti, stipresni bei atsparesni esminiams pokyčiams kaip niekad anksčiau. Artimųjų Rytų autokratai atitinkamai pakeitė savo valdymo strategijas su tikslu prisitaikyti prie naujų juos supančių aplinkybių. Nors represija dar vis buvo naudojama kaip vienas iš pagrindinių įrankių kontroliuoti bent kokį pasipriešinimą vykdomai politikai, tačiau Artimųjų Rytų autoritariniai režimai nebenaudojo represijos, tad kad atsilaikytų prieš spaudimą esminiams pokyčiams ir demokratizacijai.

⁹ Hinnebusch, R., "Syria: Revolution from above". Routledge, 2001, p. 2.

¹⁰ Hinnebusch, R., "Syria: Revolution from above". Routledge, 2001, p. 103.

¹¹ Hinnebusch, R., "Syria: Revolution from above". Routledge, 2001, p. 103.

Vietoje to, kad naudotų prievartą Artimųjų Rytų valstybės pasitelkė strategiją, kurią Styvenas Heydemanas (*Steven Heydemann*) pavadino patobulintu autoritarizmu¹².

Nėra tikslios formulės kaip sėkmingai vykdyti politines strategijas priskiriamas patobulintam autoritarizmui. Patobulintas autoritarizmas galima apibūdinti kaip bandymą ir klaidų, o ne smulkiai suplanuotą ir preciziškai vykdomą strategiją. Arabų autokratai išstebulino patobulintam autoritarizmui priskiriamas strategijas tam, kad nuslopintų ir suvaldytų spaudimą demokratizacijai iš valstybės vidaus bei tarptautiniu mastu iš tokių aktorių kaip Jungtinės Amerikos Valstijos (JAV) ar ES. Kaip teigia Stevenas Heydemanas, „arabų režimai adaptavosi prie naujų globalių, regioninių ir vidaus aplinkybių reorganizuodami valdymo strategijas. Režimai nepuolė paprasčiausiai naudoti smurto siekiant nuslopinti spaudimą pokyčiams – vietoje to jie pasirinko strategiją, kuri geriausiai gali būti apibūdinta kaip patobulintas autoritarizmas“¹³.

Į reikalavimus ekonominei liberalizacijai bei didesnei integracijai į globalią rinką Arabų autokratai atsakė selektyviomis reformomis ir padidintomis galimybėmis pasipelninti ekonominiam bei socialiniam jų šalių elitui. Prie patobulinto autoritarizmo teorijos taip pat priskiriama taktika palengvinanti masinį priėjimą prie naujųjų komunikacijos technologijų bei interneto, tačiau tuo pat metu griežtai kontroliuojant šią sferą, nes ji yra matoma kaip potenciali terpė susiformuoti pasipriešinimui režimui bei demokratinių idėjų sklaidimui. Režimai taip pat siekia reformuoti švietimo, darbo rinkos bei valstybinės tarnybos sritis ir taip sustiprinti viešųjų paslaugų sektorių bei valstybės pajėgumą, tuo pačiu išsaugant autoritarinę valdymo formą.

Patobulintas autoritarizmas nėra paremtas arabų visuomenės izoliavimu nuo socialinių, ekonominių bei politinių jėgų, įtakojamų globalizacijos. Absoliuti piliečių ir opozicinių jėgų represija taip pat nėra pagrindinis patobulinto autoritarizmo bruožas, nors represija ir yra viena iš strategijų priskiriamų patobulintam autoritarizmui. Steveno Heydemano teigimu, „...patobulintas autoritarizmas yra siejamas su autoritarinių valdžios institucijų perkonfigūravimu, tam kad adaptuoti bei suvaldyti besikeičiančias politines, ekonomines ir socialines sąlygas. Jis susiformavo kaip arabų autokratų gynybinis atsakas į per pastaruosius du dešimtmečius jiems kilusius iššūkius“¹⁴.

Patobulintas autoritarizmas susiformavo kaip atsakas į globalią demokratizaciją, kuris padeda išlaikyti autoritarinį valdžios tipą. Nėra standartinio patobulinto autoritarizmo modelio, kurio sekė nedemokratiniai Artimųjų Rytų valstybių vadovai. Kiekvienas režimas skirtingai reaguoja į vidinį ir išorinį spaudimą pokyčiams. Iš to galima daryti išvadą, kad patobulintas autoritarizmas yra dinamiškas

¹² Heydemann, S., "Upgrading Authoritarianism in the Arab World". *Saban Center Analysis Paper No.13*, 2007, p. V.

¹³ Heydemann, S., "Upgrading Authoritarianism in the Arab World". *Saban Center Analysis Paper No.13*, 2007, p. VII.

¹⁴ Heydemann, S., "Upgrading Authoritarianism in the Arab World". *Saban Center Analysis Paper No.13*, 2007, p. 1.

bei pastoviai kintantis fenomenas, turintis specifinius bruožus skirtingose valstybėse. Patobulintas autoritarizmas yra procesas, kaip teigia Stevenas Heydemanas, įtakojamas „autoritarinio mokymosi“¹⁵. Arabų režimai perima kitų režimų (iš Artimųjų Rytų ar kitų regionų) sėkmingai naudotas strategijas, kurios yra atitinkamai modifikuojamos ir pritaikomos jų poreikiams.

Artimuosiuose Rytuose susiformavusios valstybės valdymo sistemos, kurios iki pat 2011 m. „Arabų pavasario“ atsilaukė prieš spaudimą pasukti pokyčių bei demokratizacijos keliu, yra priskiriamos hibridinėms autoritarizmo formoms. Steveno Heydemano teigimu:

„Jas sudaro jau išbandytos ir pasiteisinusios jau senai naudojamos strategijos, kurias sudaro prievarta, sekimas, tam tikrų visuomenės sluoksnių protekcija, korupcija bei personalizmas. Kartu su senomis, patobulintam autoritarizmui priskiriamas strategijas sudaro ir inovatyvios nedemokratinų režimų strategijos, kurios atspindi autoritarinio elito pasiryžimą agresyviai atsakyti trigubai globalizacijos, rinkos bei demokratizacijos grėsmei. Šios pastangos yra skirtos kylančios „autoritarinės koalicijos“ sukūrimui bei jos išlaikymui. Ši „autoritarinė koalicija“ yra paremta egzistuojančių institucinių nei visuomeninių bazių palaikymo išsaugojimu, tuo pačiu minimaliais resursais užtikrinant visuomenės grupių, kurios yra matomos kaip nepatikimos arba antagonistinės režimui, paramą“¹⁶.

Steveno Heydemano citata iš asmeninio interviu su Sirijos politiniu analitiku puikiai apibūdina patobulintą autoritarizmą iš režimo perspektyvos – „Tunisas mums yra modelis. Tik pažiūrėkite į juos! Jie yra žymiai represyvesni už mus, tačiau Vakarai juos myli. Mes privalome išsiaiškinti kaip jie tai pasiekia“¹⁷.

Stevenas Heydemanas išskyrė penkis pagrindinius patobulinto autoritarizmo bruožus. Skirtingomis kombinacijomis šie bruožai yra būdingi tokioms Artimųjų Rytų valstybėms kaip Sirija, Tunisas, Egiptas, Alžyras, Jordanija ir Marokas. Penki skiriamieji patobulinto autoritarizmo bruožai yra: pilietinės visuomenės suvaržymas bei jos funkcijų perėmimas; politinės arenos ir opozicijos suvaldymas; naudojimasis selektyviomis ekonominėmis reformomis; medijų ir komunikacinių technologijų kontroliavimas; tarptautinių ryšių diversifikavimas¹⁸.

1. Pilietinės visuomenės suvaržymas bei jos funkcijų perėmimas. Vienas iš esminių patobulinto autoritarizmo bruožų yra arabų režimų gebėjimas išnaudoti, nei priešintis ekonominėms, politinėms bei socialinėms tendencijoms. Šių tendencijų išnaudojimo tikslas yra dvejopas – sumažinti keliamus iššūkius ir generuoti politinius išteklius, kurie padeda išlaikyti galią režimo rankose¹⁹. Pastaraisiais dešimtmečiais sparčiai daugėjo arabų nevyriausybinių organizacijų (toliau - NVO), kurios vis aktyviau įsitraukė į politinių reformų, žmogaus teisių, korupcijos prevencijos valstybės institucijų veiklos skaidrumo

¹⁵ Heydemann, S., "Upgrading Authoritarianism in the Arab World". *Saban Center Analysis Paper No.13*, 2007, p. 2.

¹⁶ Heydemann, S., "Upgrading Authoritarianism in the Arab World". *Saban Center Analysis Paper No.13*, 2007, p. 3.

¹⁷ Heydemann, S., "Upgrading Authoritarianism in the Arab World". *Saban Center Analysis Paper No.13*, 2007 p. 1.

¹⁸ Heydemann, S., "Upgrading Authoritarianism in the Arab World". *Saban Center Analysis Paper No.13*, 2007, p. 5.

¹⁹ Heydemann, S., "Upgrading Authoritarianism in the Arab World". *Saban Center Analysis Paper No.13*, 2007, p. 5.

skatinimą. Padidėjęs NVO aktyvumas bei sparčiai augantys pilietinės visuomeninės judėjimai savo veikla metė iššūkį *status quo* bei ėmė reikalauti pokyčių, kas pradėjo kelti grėsmę valdantiems režimams. Vietoje represijos naudojimo prieš aktyvius pilietinės visuomenės atstovus, arabų autokratai išvystė naujas strategijas skirtas sukontroliuoti klestintiems visuomeniniams judėjimams. Tam, kad suvaržyti visuomeninių judėjimų įtaką ir iki minimumo sumažinti potencialiai iš jų kylančius iššūkius egzistuojančiais politinei santvarkai arabų režimai pasitelkė represiją, asimiliaciją, reguliavimą ir NVO funkcijų integravimą į valstybės funkcijas²⁰. Represija pagrinde buvo naudojama prieš organizacijas, kurių veikla yra susijusi su žmogaus teisėmis, politinių reformų ir valstybės institucijų atskaitomybės propagavimu, nes jos režimo akyse kėlė didžiausią grėsmę esamai politinei santvarkai. Pilietinės visuomenės užgniaužimas netrukus parodė iš to išplaukiančias neigiamas pasekmes. Į visuomeninius judėjimus ir ypač nepriklausomas NVO nukreipta represija sulaukė Vakarų kritikos ir pakenkė arabų režimų reputacijai tiek jų valstybėse, tiek tarptautiniu lygmeniu. Vengdami neigiamų pasekmių režimai pradėjo naudoti naujas strategijas, kurios suteikė galimybę išnaudoti visuomeninių judėjimų organizacinę struktūrą ir pradėti patiems naudoti jų retoriką. Tai padėjo režimams padidinti jų politinius resursus ir panaudoti juos savo tikslams pasiekti²¹. Šalyse kaip Sirija, Egiptas ar Jordanija režimo elitas pradėjo globoti pusiau valstybines NVO, kurios buvo palaikomos režimo ir turėjo glaudžius ryšius su įtakingais politikais, tačiau neturėjo laisvės didesnę reikšmę turinčiai veiklai. Tokių NVO veiklos sritys dažniausiai nėra politiškai svarbios ir dažniausiai užsiima jaunimo užimtumo skatinimu, sportu, švietimu ar panašiomis veiklomis. Taip pat galima pastebėti tendenciją kai šalies vadovų žmonos tapo pusiau valstybinių NVO globėjomis ar įkūrėjomis. Sirijos prezidento Basharo Al Asado (*Bashar Al-Assad*) žmona Asma Al Asad (*Asma Al-Assad*), kuri yra daugybės pusiau valstybinių Sirijos NVO globėja²². Režimų remiamos pusiau valstybinės NVO leidžia arabų autokratams pristatyti save pilietinės visuomenės rėmėjais, ir tuo pačiu neleisti susikurti nepriklausomiems visuomeniniams judėjimams ir apsaugoti režimus nuo atskaitomybės prieš visuomenę. „Arabų režimai ne tik remia pusiau valstybinį visuomeninių judėjimų sektorių, jie taip pat sau priskyrė bei internalizavo specifines funkcijas, ypač teisių gynėjų ir valstybės veiklos stebėjimo. Taip režimai tikisi padidinti savo legitimumą visuomenėje“²³. Vykdydami tokią strategiją autoritariniai režimai perima politines diskusijas, kur normaliomis sąlygomis būtų aktyvus visuomeniniai judėjimai, ir priskiria jas pusiau oficialiai valstybinei veiklai. Ši strategija padeda režimams palikti nepriklausomas NVO, visuomeninius judėjimus bei visuomeninius veikėjus politinių diskusijų užkulisiuose. Aiškiausiai tai galima matyti tokiose srityse kaip žmogaus teisės, kur arabų autokratai

²⁰ Heydemann, S., "Upgrading Authoritarianism in the Arab World". *Saban Center Analysis Paper No.13*, 2007, p. 6.

²¹ Heydemann, S., "Upgrading Authoritarianism in the Arab World". *Saban Center Analysis Paper No.13*, 2007, p. 8.

²² Heydemann, S., "Upgrading Authoritarianism in the Arab World". *Saban Center Analysis Paper No.13*, 2007, p. 8.

²³ Heydemann, S., "Upgrading Authoritarianism in the Arab World". *Saban Center Analysis Paper No.13*, 2007, p. 9.

susilaukia daugiausiai kritikos. Arabų režimų strategija naudoti represiją prieš nepriklausomas NVO ir kitas visuomenines organizacijas bei kartu priskiriant sau pilietinės visuomenės puoselėtojo funkciją, nulėmė unikalų pilietinės visuomenės statusą ir vaidmenį Artimuosiuose Rytuose. Režimai nustojo beatodairiškai slopinti visuomenines organizacijas ir suteikė joms daugiau laisvės nei anksčiau bei pradėjo aktyviai naudoti demokratizaciją ir žmogaus teises remiančią retoriką. Tačiau sudarytos galimybės, leidžiančios pasireikšti pilietiškumui yra griežtai reguliuojamos ir suvaržomos pasitelkiant prievartą, teisėtvarką bei visuomeninių judėjimų veiklos perėmimą, siekiant nesuteikti reikšmingo savarankiškumo NVO, išlaikyti pilietinę visuomenę neorganizuotą ir suvaržyti pilietinį aktyvumą²⁴.

2. Politinės arenos ir opozicijos suvaldymas. Artimuosiuose Rytuose iki „Arabų pavasario“ buvo galima pastebėti didesnę politinę konkurenciją bei režimų pastangas inicijuoti rinkimų reformas. Atrodė jog rinkiminės arenos Artimuosiuose Rytuose iš tiesų juda liberalizacijos ir galimos demokratizacijos link. Tačiau realybėje arabų režimų inicijuotos rinkimų reformos tik padėjo garantuoti jiems reikiamus rinkimų rezultatus ir neturėjo nieko bendro su demokratizacija. Arabų šalių strategija kontroliuojanti rinkiminę areną parodo dvipusę patobulinto autoritarizmo logiką, t.y. - „rinkimų reformos padidina politinės konkurencijos lygį – dėl to jos negali būti atmetos kaip neturinčios jokio svorio. Tačiau, kita vertus jos padeda visapusiškai kontroliuoti rinkimų eigą ir nelygioje rinkiminėje kovoje pakreipti rezultatus režimo naudai“²⁵. Politinės arenos kontroliavimui naudojamos strategijos yra panašios į naudojamas pilietinei visuomenei kontroliuoti. Kai režimas pradeda jausti grėsmę dėl opozicinių grupuočių ar jų lyderių veiklos, jų atžvilgiu pradeda taikyti prievartą bei represiją. Sirijos režimas iki „Arabų pavasario“ gali būti naudojamas kaip tokios strategijos pavyzdys. Šalyje (beje, ir kitose Artimųjų Rytų šalyse) jau kelis dešimtmečius galiojo nepaprastosios padėties įstatymai varžantys politines laisves, suteikiantys galimybę režimui apkaltinti opozicines partijas ir aktyvius piliečius valstybės išdavimu ir kitais įstatymų pažeidimais bei teisti juos praktiškai be teisinio proceso skaidrumo ar teismų atskaitomybės. Kita vertus, reikia pažymėti, jog daugumoje Artimųjų Rytų valstybių, prasidėjus 2011 m. masiniams protestams, nepaprastosios padėties įstatymas buvo atšauktas. Taip pat S. Heydemano teigimu, „Teisinė sistema taip pat fragmentuoja ir dezorganizuoja politinę opoziciją. Tokia teisinė sistema laidžia savavališkai reguliuoti opozicinių grupių veiklą, sukurti kliūtis politinių partijų formavimuisi ir jų finansavimui bei apriboti opozicinių jėgų galimybę naudotis žiniasklaidos priemonėmis, o tuo tarpu režimas sankcionuoja opozicijos veikėjus demonizuojančias reklamines kampanijas“²⁶. Taip pat rinkimų metu dažnai piktnaudžiaujama valstybės galiomis siekiant sumažinti rinkėjų aktyvumą arba priversti juos

²⁴ Heydemann, S., "Upgrading Authoritarianism in the Arab World". *Saban Center Analysis Paper No.13*, 2007, p. 10.

²⁵ Heydemann, S., "Upgrading Authoritarianism in the Arab World". *Saban Center Analysis Paper No.13*, 2007, p. 11.

²⁶ Heydemann, S., "Upgrading Authoritarianism in the Arab World". *Saban Center Analysis Paper No.13*, 2007, p. 11.

balsuoti taip, kaip nori režimas. Tai yra daroma pasitelkiant policijos, armijos ir slaptųjų tarnybų pagalbą. Rinkimų rezultatų klastojimas dažnai būna labai akivaizdus, ypač kai režimas gauna beveik šimtaprocentinę rinkėjų paramą. Patobulinto autoritarizmo dėka padidėjo politinė konkurencija ir opozicinės jėgos įgavo daugiau laisvės savo veiklai vykdyti, tačiau represyviausiuose režimuose - Sirijoje, Egipte ar Tunise - didesnė konkurencija rinkimuose buvo tik simbolinis režimų manevras siekiant legitimizuoti save piliečių bei tarptautinių aktorių akyse.

3. Naudojimas selektyviomis ekonominėmis reformomis. Pastaraisiais keliais dešimtmečiais Artimuosiuose Rytuose ekonominės reformos ir rinkos plėtojosi žymiai didesniais tempais nei politinės reformos. Privatus sektorius sulaukia skatinimo plėtotis, su tikslu pagerinti ekonominius rodiklius ir sukurti naujas darbo vietas, netgi Artimuosiuose Rytuose, kur pati valstybė vis dar yra didžiausias ekonominis aktorius. Ekonominės reformos Artimuosiuose Rytuose atveria naujas galimybes tarptautinei prekybai ir investavimui. Režimai skatina eksportą ir lankstesnės darbo rinkos sukūrimą. Arabų šalys taip pat bando tapti tarptautinių organizacijų kaip PPO (Pasaulio Prekybos Organizacija) narėmis ir naudojasi galimybėmis sustiprinti ekonomikos valdymo mechanizmus dalyvaudamos tarptautinių finansinių institucijų finansuojamose programose²⁷. Selektivi ekonominė liberalizacija Artimuosiuose Rytuose suteikė režimo šalininkams papildomas progas pasipelnėti ir sumažino spaudimą platesnių ekonominių ir socialinių reformų vykdymui. Tokiu būdu ribotos ekonominės reformos padėjo Sirijos, Egipto, Tuniso, Alžyro ir Maroko nedemokratinėms šalims išlaikyti valdžią savo rankose, kuri buvo priklausoma nuo svarbių visuomenės grupių paramos režimui. Didelė dalis privataus sektoriaus palaikė ribotas ekonomines reformas, nes jie pelnėsi iš aludžių santykių su režimu. Jie suteikia galimybes asmeniškai pasipelnėti politikams, biurokratams ir verslininkams, tačiau tokia strategija negarantuoja valdžios atskaitomybės, skaidrumo ir lygių galimybių naudotis ekonominiais resursais²⁸. S. Heydemano nuomone:

„Selektivi liberalizacija atskleidžia platesnę patobulinto autoritarizmo dinamiką. Arabų režimai naudoja ekonomines strategijas, kurios normaliomis sąlygomis yra nepalankios autoritarizmui, siekdami išlaikyti galią savo rankose. Režimo elitas ir jo sąjungininkai naudoja savo politinėmis privilegijomis siekiant pasiglemžti naujai atsiradusių ekonominių galimybių sukurtus resursus. Valdžia naudoja ekonomines galimybes kaip politinį įrankį, apdovanodama draugus ir bausdama priešininkus“²⁹.

Autoritarinės valdymo santvarkos išlaikymas tiesiogiai priklauso nuo ekonominių resursų, kuriuos sukuria selektyvios ekonominės reformos. Šie resursai taip pat naudojami kooptuoti tam tikras visuomenės dalis, tam, kad būtų pasiektas politinis stabilumas. Strategija kurią galima būtų pavadinti „pirmiau rinkos, vėliau demokratija“, neveikė taip kaip galbūt tikėjosi Vakarai ir liberalios jėgos

²⁷ Heydemann, S., "Upgrading Authoritarianism in the Arab World". *Saban Center Analysis Paper No.13*, 2007, p. 13.

²⁸ Heydemann, S., "Upgrading Authoritarianism in the Arab World". *Saban Center Analysis Paper No.13*, 2007, p. 14.

²⁹ Heydemann, S., "Upgrading Authoritarianism in the Arab World". *Saban Center Analysis Paper No.13*, 2007, p. 15.

Artimuosiuose Rytuose. Tokia strategija nenuvedė link platesnių socialinių ir politinių reformų, kurios būtų pradėjusios demokratizacijos procesą Artimuosiuose Rytuose. Arabų režimai sugebėjo integruoti ekonomines reformas į jų strategijas ir sustiprinti savo valdžią, S. Heydemano teigimu: „Režimai selektyvių ekonominių reformų dėka naudojosi socialiniais ir politiniais privalumais. Jie taip pat išlaikė politiškai jautrių ekonomikos sektorių kontrolę bei neribotam laikui užkirdami kelią politiniam liberalizavimui“³⁰.

4. Medijų ir komunikacinių technologijų kontroliavimas. Palyginus su kitais regionais, interneto vartotojų skaičius arabų šalyse yra nedidelis. Tačiau turinčių prieigą prie interneto žmonių skaičius Artimuosiuose Rytuose sparčiai auga. Naudodamiesi internetiniais tinklaraščiais ir socialiniais tinklais politiniai aktyvistai gavo didesnes galimybes pasiekti plačiąją auditoriją. Labai geras to pavyzdys yra „Arabų pavasario“ metu plačiai paplitęs socialinių tinklų naudojimas organizuojant ir koordinuojant demonstracijas. Palydovinių lėkščių išpopuliarėjimas suteikė galimybę privatiems televizijos kanalams konkuruoti su valdžios kontroliuojamais kanalais. 21 a. mobilieji telefonai smarkiai paplito ir Artimuosiuose Rytuose, kur atsirado dešimtys milijonų naujų mobiliųjų technologijų vartotojų³¹. Šie pokyčiai kelia naujus iššūkius ir grėsmes Artimųjų Rytų regiono autoritariniams režimams. Jie taip pat turi dvejopą poveikį. Viena vertus, technologinis progresas sukelia arabų visuomenės modernizacijos įspūdį. Tai ypač juntama dėl to, kad visuomenės prieiga prie alternatyvių informacijos šaltinių buvo smarkiai ribojama. Technologinis progresas leidžia režimams pristatyti save kaip atvirus technologinėms naujovėms bei remiančius jas tiek vietiniu, tiek tarptautiniu lygmeniu. Artimųjų Rytų politinis elitas, taip pat karaliai ir prezidentai pabrėžia savo atvirumą naujoms komunikacijų technologijoms siekdami padidinti jų legitimumą visuomenėje. Kita vertus, interneto paplitimas ir kitos naujos komunikacijų technologijos kelia grėsmes nedemokratinėms režimams. Naujų technologijų sklaida susilpnina režimų galimybę kontroliuoti viešai prieinamą informaciją, t.y. sumažina valstybės galimybes kontroliuoti medijų turinį bei dominuoti medijų erdvėse. Naujosios technologijos, ir ypač internetas, leidžia opozicijai mobilizuotis žymiai efektyviau nei anksčiau. Todėl S. Heydemano teigimu: „arabų režimai linksta link viešos prieigos prie naujų technologijų valdymo ir kontroliavimo strategijų“³². Kita vertus, režimai yra priversti susitaikyti su naujų medijų ir komunikacijų technologijų plėčiu paplitimu. Jie save turi tapatintis su inovacijų šalininkais. Tam, kad kontroliuotų informacijos srautą ir apribotų naujų komunikacijos technologijų privatumą ir autonomiją, arabų režimai išvystė taktikas paremtas sekimu, reguliavimu ir prievarta.

³⁰ Heydemann, S., "Upgrading Authoritarianism in the Arab World". *Saban Center Analysis Paper No.13*, 2007, p. 18.

³¹ Heydemann, S., "Upgrading Authoritarianism in the Arab World". *Saban Center Analysis Paper No.13*, 2007, p. 19.

³² Heydemann, S., "Upgrading Authoritarianism in the Arab World". *Saban Center Analysis Paper No.13*, 2007, p. 21.

Dvigubais standartais paremta strategija suvaldant naujas komunikacijų technologijas, tuo pat metu pristatant save naujovių šalininkais ir griežtai jas ribojant ir kontroliuojant, yra tipinis patobulinto autoritarizmo bruožas Artimuosiuose Rytuose. Valstybės tapo atviresnės šioms naujoms technologijoms pripažindamos jų naudą politiniame, socialiniame ir ekonominiame lygmenyje. Tačiau Arabų režimai, pagal S. Heydemana: „asimiliuoja naujas komunikacijų technologijas į autoritarinio valdymo strategijas ir naudoja jas, kad patobulintų ir sustiprintų savo pajėgumą kontroliuojant piliečius ir apsupant juos daugiasluoksne kontrolės skraiste“³³.

5. Tarptautinių ryšių diversifikavimas Patobulintas autoritarizmas gali būti apibūdintas ne tik kaip vidaus politikos transformavimas, bet ir kaip arabų valstybių pastangos diversifikuoti jų tarptautinius ryšius. Tarptautinės organizacijos ir Vakarų valstybės naudoja savo įtaką ir kelia reikalavimus Artimųjų Rytų valstybėms siekiant nukreipti jas politinių ir ekonominių reformų keliu. Tam, kad atremti šį spaudimą arabų režimai kuria naujus diplomatinis, investicinius ir prekybinius santykius su Azijos ar kitomis turtingesnėmis arabų valstybėmis. Pavyzdžiui, Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalys pradėjo siekia glaudesnio bendradarbiavimo su Azijos, Persijos įlankos bei kitomis šalimis, kurioms ne itin rūpėjo nedemokratiniai valstybių valdymo metodai ir politinės reformos. Arabų režimai naudojami naujai atsiradusiais konkurencingomis užsienio pagalbos ir vystymui skirtų paskolų rinkomis, su tikslu sumažinti Pasaulio Banko įtaką jų ekonomikoms. Be to, režimai naudoja naujus ryšius mobilizuojant tarptautines koalicijas besipriešinančias Vakarų diplomatijai. Tokios koalicijos jau kuris laikas gali būti pastebėtos tokiose institucijose kaip Jungtinės Tautos. Šie ryšiai tapo vienu iš pagrindinių arabų režimų strategijų siekiant išsilaikyti tarptautinėje terpėje, kuri vis labiau pasisako prieš autoritarizmą³⁴. Toks sektinas patobulinto autoritarizmo taikymo pavyzdžių, arabų režimams, galėtų būti Kinija. S. Heydemano nuomone:

„Kinija įgavo įvaizdį kaip efektyviai besivystanti, politiškai stabili nedemokratinė valstybė, kuri gali daug ko pamokyti arabų valstybių lyderius... Kinija yra žavimasi dėl puikiai valdomos strategijos liberalizuojant ekonomiką, be paliekant politines reformas už borto; dėl skiriamo didelio dėmesio politiniam ir socialiniam stabilumui; dėl savo pajėgumo kontroliuojant midijas ir komunikacines technologijas neprarandant inovatyvumo; ir dėl savo kategoriškos pozicijos prieš Vakarus. Kinija yra matoma kaip sėkmingas patobulinto autoritarizmo modelis, į kurį lygiuojasi arabų režimai“³⁵.

Patobulinto autoritarizmo teorija šiame darbe naudojama paaiškinti neefektyvaus bendradarbiavimo priežastis, analizuojant Viduržemio Jūros pakrantės Artimųjų Rytų valstybių veiksmus, pradėjus įgyvendinti ekonomines reformas, susijusias su ES iniciatyvomis (strategijomis).

³³ Heydemann, S., "Upgrading Authoritarianism in the Arab World". *Saban Center Analysis Paper No.13*, 2007, p. 23.

³⁴ Heydemann, S., "Upgrading Authoritarianism in the Arab World". *Saban Center Analysis Paper No.13*, 2007, p. 23.

³⁵ Heydemann, S., "Upgrading Authoritarianism in the Arab World". *Saban Center Analysis Paper No.13*, 2007, p. 25.

Autoritariniai Artimųjų Rytų režimai pradėjo bendradarbiavimą su ES siekdami išlaikyti nedemokratinės valstybių santvarkas. Vienas iš patobulinto autoritarizmo bruožų - naudojimas selektyviomis ekonominėmis reformomis – naudojamas kaip vienas iš teorinių pagrindų paaiškinti neefektyvų bendradarbiavimą tarp ES ir Artimųjų Rytų valstybių. ES sprendimas susikonsoliduoti ties ekonomikos liberalizavimo skatinimu, kuris, kaip buvo manoma, su laiku turėtų privesti prie demokratizacijos, suteikė galimybę arabų režimams inicijuojant selektyvias ekonomines reformas ir jų pagalba dalinai atverti savo ekonomikas Vakarams. Be to, arabų režimai galėjo tapatintis kaip reformų šalininkai ir sumažinti spaudimą politinėms reformoms bei įgauti legitimumo tiek savo piliečių, tiek ES akyse. Bendradarbiavime tarp ES ir Artimųjų Rytų valstybių galima pastebėti ir kitų patobulinto autoritarizmo bruožų. Pilietinės visuomenės suvaržymas bei jos funkcijų perėmimas taip pat bus naudojamas nustatant neefektyvaus bendradarbiavimo priežastis. Prisidengdami kova su terorizmu ir radikaliomis islamiškosiomis grupuotėmis autoritariniai režimai naudojo represiją prieš prodemokratiškas ir nuosaikias islamiškas opozicijas jėgas. Apibendrinat galima, teigti, kad patobulinto autoritarizmo teorija sudaro šiame darbe vieną iš teorinių prieigų tiriant neefektyvaus ES ir Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų valstybių bendradarbiavimo priežastis.

1.2. Realizmo teorijos esminių aspektų išskyrimas tyrimui atlikti

Realizmo teorija susiformavo po Antrojo pasaulinio karo kaip opozicija idealizmo teorijai, pagal kurią, politikos formuotojai turėtų susilaikyti nuo nemoralinių ar nelegalių veiksmų tarptautiniuose santykiuose. Pagal realizmo teoriją: „Valstybės egzistuoja anarchiškoje tarptautinėje sistemoje, kurioje jos yra tiesiogiai priklausomos nuo savo pajėgumo arba, kitaip tariant, nuo galios leidžiančios valstybėms siekti savo nacionalinių interesų. Pats svarbiausias nacionalinis interesas yra valstybės išlikimas, įskaitant jos piliečius, politinę sistemą ir teritorinį vientisumą“³⁶. Kultūros ir ekonomikos išsaugojimas yra taip pat svarbūs nacionaliniai interesai. Realistai teigia, kad kol pasaulis yra susiskirstęs į tautines valstybes anarchistinėje tarptautinės politikos sistemoje, nacionalinis interesas esminiu tarptautinėje politikoje. Kova dėl galios yra žmogaus natūrali būseną, kuri pasireiškia dvejomis formomis: bendradarbiavimu ir konkurencija³⁷. Kolaboravimas vyksta kai šalių interesai sutampa (pavyzdžiui, valstybės sukuria aljansus ar koalicijas skirtas maksimalizuoti jų kolektyvinei galiai ir atsverti priešininkų galiai). Konkurencija ir konfliktai vyksta dėl nacionalinių interesų susikirtimo, kas yra tipiška anarchinei politinei sistemai.

³⁶ Encyclopedia Britannica Online, "International relations". *Encyclopaedia Britannica Online Academic Edition*.
<<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/291237/study-of-international-relations>> [Žiūrėta: 23 10 2014]

³⁷ Encyclopedia Britannica Online, "International relations". *Encyclopaedia Britannica Online Academic Edition*.
<<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/291237/study-of-international-relations>> [Žiūrėta: 23 10 2014]

Kompromisą tarp valstybių galima pasiekti meistriškos politinės lyderystės dėka, nustatant prioritetus nacionaliniams tikslams pasiekti, kurie minimalizuoti konfliktų su kitomis valstybėmis galimybes³⁸.

Tarptautinėje sistemoje sudarytoje iš nepriklausomų valstybių, pačio sistemos ir šalių išlikimas yra priklausomas nuo pasverto nacionalinių interesų formulavimo ir tikslaus nacionalinės galios apskaičiavimo. Realistai teigia, kad mesianistiniai religiniai ar ideologiniai žygiai (pvz. kryžiaus žygiai) gali užgožti esminius nacionalinius interesus ir kelti pavojų individualių valstybių bei pačios tarptautinės sistemos egzistavimui. Hanso J. Morgentau (*Hans J. Morgenthau*) nuomone, globalaus komunizmo ar demokratijos siekimą galima priskirti prie grėsmių valstybei ir tarptautinei sistemai: - „tarp šių dviejų ar kitų konkuruojančių ideologijų neišvengiamai kiltų konfliktas. Pagal realistus bandymas pakeisti valstybės vidinę santvarką pagal universalų pasitikėjimo ir bendradarbiavimo modelį prieštarauja žmogaus prigimčiai, kuri yra linkusi į konkurenciją, konfliktus ir karą“³⁹.

Realizmo teorija apibūdina tarptautinius santykius ir yra paremta keturiomis pagrindinėmis prielaidomis. Nevisi akademikai ar politikai, pristatantys save kaip realistus, atitinka idealų realizmo tipą. Tačiau keturios su realizmu siejamos prielaidos puikiai pasitarnauja apibūdinti bendriems realizmo bruožams, kuriais remiantis plėtojamos hipotezės bei teorijos.

1. Valstybės yra pagrindiniai ir patys svarbiausi aktoriai anarchiškoje pasaulėtvarkoje, kurioje nėra legitimios centrinės valdžios. Valstybės yra pagrindiniai tyrimo objektai, nesvarbu ar kalbama apie senovės Graikijos miestus-valstybes ar šiuolaikines tautinės valstybes. Tarptautinių santykių tyrinėjimas yra santykių tarp valstybių tyrinėjimas. Realistai sistemos konceptą dažniausiai naudoja tarptautinės valstybių sistemos apibūdinimui⁴⁰. Kalbant apie nevalstybinius aktorius, tarptautinės organizacijos kaip Jungtinės tautos gali pretenduoti į nepriklausomo aktoriaus vardą, tačiau iš realizmo perspektyvos tai pasiekti nėra realu. Realistai apibūdina tarptautines organizacijas kaip priklausomus aktorius, kurie negali elgtis visiškai savarankiškai ir viršyti įgaliojimų, kuriuos jiems suteikia valstybės narės. Multinacionalinės korporacijos, teroristinės grupuotės ir kitos transnacionalinės ir tarptautinės organizacijos dažnai yra pripažįstamos kaip nevalstybiniai aktoriai, kurie nėra itin svarbūs. Valstybės visuomet išlieka dominuojančiais aktoriais tarptautinėje sistemoje.

2. Valstybė matoma kaip unitarinė aktorė. Tam, kad plėtoti teorijas ir jas analizuoti realistai mato valstybė kaip aplietą metaforiniu tvirtu nepermatomu karkasu arba kaip juodąją dėžę. Realizme nėra

³⁸ Encyclopedia Britannica Online, "International relations". *Encyclopaedia Britannica Online Academic Edition*.
<<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/291237/study-of-international-relations>> [Žiūrėta: 23 10 2014]

³⁹ Encyclopedia Britannica Online, "International relations". *Encyclopaedia Britannica Online Academic Edition*.
<<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/291237/study-of-international-relations>> [Žiūrėta: 23 10 2014]

⁴⁰ Viotti, P. R., Kauppi, M. V., "International Relations Theory". Longman, 2010, p. 42.

gilinamasi į tai kas yra toje juodojoje dėžėje. Valstybė su išoriniu pasauliu sąveikauja kaip vientisas vienetas. Pagal dažnai pasitaikančią ir siejamą su realizmu prielaidą, politiniai nesutarimai šalies viduje yra išsprendžiami autoritariškai, kas reiškia, kad šalies vyriausybė kalba vienu balsu už visą šalį. Realistai taip pat daro prielaidą, kad valstybė tam tikru metu ir tam tikru klausimu vykdo tik vieną politiką, todėl ji yra laikoma unitarine aktore⁴¹. Išimtytys, žinoma, egzistuoja, tačiau šios išimtytys realistams tik pabrėžia tai, jog valstybė yra vientisa unitarinė aktorė. Netgi tais išskirtiniais atvejais, pavyzdžiui, kai užsienio reikalų ministeriją išreiškia skirtingą poziciją nei krašto apsaugos ministerija, imamasi veiksmų bandant apjungti skirtingus ministerijų požiūrius į bendrą ir vieningą pareiškimą tam tikros politikos atžvilgiu. Atvejai kai biurokratiniai, nevyriausybiniai, šalies vidaus ar transnacionaliniai aktoriai netiesiogiai vadovauja šalies institucijoms yra įmanomi, tačiau tai gali vykti be valstybės tik tais atvejais, kai tai susiję su nereikšmingais klausimais. Tais atvejais kai klausimai yra pakankamai svarbūs, vadovaujantis realizmo teorija, aukštesnės valdžios institucijos užkirs kelią valstybės vykdomai politikai prieštaraujantiems nevyriausybinių aktorių veiksams ir jų įtakai biurokratiniam mechanizmui.

3. Pabrėžiant požiūrį į valstybę kaip į tarptautinės sistemos unitarinį aktorių. Realistai daro prielaidą, jog valstybė iš esmės yra racionalus aktorius. Racionalus sprendimų priėmimo užsienio politikos klausimais procesas turi apimti tikslų suformavimą bei visų įmanomų alternatyvų, atsižvelgiant į valstybės galimybes, apsvarstymą – santykinę galimybę pasiekti užsibrėžtiems tikslams pasitelkiant svarstytinas alternatyvas bei su kiekviena alternatyva galimybę pasiekti užsibrėžtiems tikslams pasitelkiant svarstytinas alternatyvas bei su kiekviena alternatyva asocijuojamų pasekmių ir naudos nustatymą. Naudojantis šiuo racionalių sprendimų priėmimo principu, sprendimų formuotojai ir vykdytojai pasirenka alternatyvą suteikiančią daugiausiai naudos (maksimalizuojant gaunamą naudą arba minimalizuojant kainą, reikalingą pasiekti iškeltiems tikslams) arba leidžiančią pasiekti bent jau priimtina rezultatą⁴². Realistai pripažįsta keblumus kylančius dėl valstybių laikymo racionaliais aktoriais. Sprendimus priimančios politikai gali neturėti visos reikiamos informacijos ar žinoti kiekvieno pasiūlymo (alternatyvos) plusus ir minusus, kad būtų priimtas naudingiausias sprendimas. Sprendimus taip pat gali įtakoti žmogiškasis faktorius ir neteisingos prielaidos, kurios gali nukreipti neteisinga linkme. Bent kokių atveju, priimtas sprendimas, nors ir ne visada pats naudingiausias, yra suvokiamas kaip patenkinamas. Prielaida, kad valstybė yra unitarinis ir racionalus aktorius yra itin svarbi naudojant žaidimų teoriją ar racionaliais sprendimais pagrįstą atgrasymo metodų, ginklų kontrolės, galios pusiausvyros, jėgos panaudojimo taikymą⁴³.

⁴¹ Viotti, P. R., Kauppi, M. V., "International Relations Theory". Longman, 2010, p. 42.

⁴² Viotti, P. R., Kauppi, M. V., "International Relations Theory". Longman, 2010, p. 43.

⁴³ Viotti, P. R., Kauppi, M. V., "International Relations Theory". Longman, 2010, p. 43.

4. Realistai daro prielaidą, kad nacionalinis ir tarptautinis saugumas yra pats svarbiausias klausimas, su kuriuo gali susidurti valstybė. Karyba ir su ja susiję politiniai klausimai dominuoja pasaulinėje politikos erdvėje. Realistai daugiausia dėmesio skiria esamiems arba galimiems konfliktams tarp valstybių-aktorių ir ties tuo kaip naudojama jėga. Jie nagrinėja tarptautinio stabilumo užtikrinimo arba jo sutrikdomo būdus, jėgos panaudojimą konfliktams spręsti ir pasikėsinimų į valstybių teritorinį vientisumą prevenciją. Realistai karinio saugumo ar strategijos klausimus dažnai laiko „aukštesnio lygio politika“, o ekonominiai bei socialiniai klausimai yra laikomi mažiau svarbūs arba „žemesnio lygio politika“⁴⁴. „Aukštesnio lygio politika“ yra matoma kaip dominuojanti arba įtakojanti aplinką, kurioje vyksta „žemesnio lygio politika“. Valstybės bando įgauti ir naudoti galią (galia yra suprantama kaip materialus valstybės pajėgumas lyginant su kitomis valstybėmis) su tikslu pasiekti užsibrėžtiems tikslams ir uždaviniams. Galia, kaip ir galios pusiausvyra tarp valstybių, yra vienas iš pagrindinių realizmo konceptų. Neorealistai skiria didelį dėmesį galios pasiskirstymui tarptautinėje sistemoje, sudarytoje iš valstybių, ir jos poveikiui saugumui. Galios pasiskirstymas tarptautinėje sistemoje gali būti vienpolis (viena didelę galią turinti valstybė), bipolinis (dvi didelę galią turinčios valstybės) arba daugiaoplis (trys ar daugiau didelę galią turinčios valstybės). Valstybės savo turimą galią naudoja savais interesais arba užsibrėžtiems tikslams pasiekti. Kova dėl galios (arba galimybės ją panaudoti) tarp valstybių realistams yra esminis tarptautinių santykių aspektas. Hanso J. Morgentau (*Hans J. Morgenthau*) teigimu: „Tarptautinė politika, kaip ir visa politika, yra kova dėl galios. Galia visuomet yra tiesioginis ir galutinis tikslas, nepriklausomai nuo pagrindinių tarptautinės politikos tikslų“⁴⁵.

Antra ir trečia realizmo prielaidos reikalauja papildomų komentarų. Svarbu paminėti, kad metodologiniu požiūriu unitarinės ir racionalios valstybės įvaizdis yra tik prielaida ir neatspindi realios situacijos. Realistai naudoja šias prielaidas ne realaus pasaulio apibūdinimui, o teorijų kūrimui. Šios prielaidos neturi būti vertinamos pagal tai kaip tiksliai jos apibūdina tarptautinę sistemą, o pagal jų naudingumą generuojant išvalgas ir pagrįstai apibendrinant tarptautinius santykius. Prielaidos yra naudingos teoretikui iškeliant ir tikrinant teiginius arba hipotezes apie tarptautinę politiką. Unitarinės ir racionalios valstybės įvaizdis yra pradinis realistų analizės aspektas, o ne galutinė išvada. Tai galioja tiek klasikinio realizmo atstovams, kurie akcentuoja istorijos poveikio, tarptautinės teisės ir politinių lyderių priimamų sprendimų svarbą, tiek neorealistams, kuriems tarptautinių santykių teorijos pagrindas yra paremtas galios tarp valstybių pasiskirstymo nagrinėjimu. Klasikinis realistas Hansas J. Morgentau išaiškino racionalaus ir unitarinio akto prielaidos naudingumą:

⁴⁴ Viotti, P. R., Kauppi, M. V., "International Relations Theory". Longman, 2010, p. 43.

⁴⁵ Viotti, P. R., Kauppi, M. V., "International Relations Theory". Longman, 2010, p. 43.

„Mes įsivaizduojame save kaip valstybės atstovą, kuris turi išspręsti tam tikrą problemą susijusią su tarptautine politika tam tikromis aplinkybėmis, ir tuomet mes bandome savęs paklausti iš kokių racionalių alternatyvų, padėsiančių išspręsti problemą, valstybės atstovas gali rinktis... bei kurias iš šių galimų alternatyvų, veikiant tam tikroms aplinkybėms, jis galimai pasirinktų. Šios racionalios hipotezės testavimas ir pasekmių nustatymas naudojant realius faktus suteikia prasmę tarptautinių santykių ir politinės teorijos egzistavimui“⁴⁶.

Klasikinio realizmo atstovai yra linkę pasitikėti tarptautinių organizacijų sugebėjimu prisidėti prie tarptautinio stabilumo ir taikos užtikrinimo. Realistai padėjo suprasti kaip gali būti padidintos tarptautinio bendradarbiavimo galimybės anarchinėje tarptautinėje sistemoje. Vieni naudojo žaidimų teoriją ir ją lydinčias unifikuotas ir racionalios valstybės prielaidas. Kiti kaip atspirties taškus naudojo sisteminių galios pasiskirstymą ir hegemoniško valdymo pasekmes. Remiantis hegemoniško stabilumo teorija hegemonas, arba kitaip dominuojanti jėga, užima lyderio poziciją sprendžiant tam tikrus klausimus, kartais ir pasauliniu lygmeniu. Pavyzdžiui, 16 a. ir 20 a. pradžioje Didžioji Britanija prisiėmė lyderystę dėl tarptautinių monetarinių klausimų. Londone įsikūręs Anglijos Bankas (angl. *the Bank of England*) prižiūrėjo su tarptautinės valiutos keitimu susietą aukso standarto pinigų sistemą. Po Antrojo pasaulinio karo šią lyderio poziciją užėmė JAV⁴⁷. Hegemono ar lyderio trūkumas gali įtakoti chaoso ir nestabilumo atsiradimą. Taip atsitiko 19 a. 4-ame dešimtmetyje kai JAV nenorėjo prisiimti pasaulio ekonomikos lyderio pozicijos, o Didžioji Britanija negalėjo to padaryti dėl nusilpusios jos pozicijos tarptautinėje arenoje. Dėl to įvyko konkuruojančių valiutų nuvertėjimas, prekybinių barjerų atsiradimas bei drastiškas prekybos apimčių sumažėjimas⁴⁸. Dauguma realistų stabilumo didėjimą sieja su koncentruota galia tarptautinėje politikoje, t. y. nelygybę tarp valstybių pajėgumų jie vertina kaip privalumą. Tokioje tarptautinėje sistemoje naudos gauna ne tik valstybė hegemonas, tačiau ir kitos mažiau galingos valstybės, kurios yra taip pat suinteresuotos globaliu stabilumu. Hegemono nebuvimas ir iš to išplaukianti galios fragmentacija tarptautinėje politikoje veda į destabilizaciją ir anksčiau sudarytų tarptautinių susitarimų nesilaikymą ar žlugimą⁴⁹. Manoma, kad hegemoniškų valstybių vadovavimas padeda pasiekti efektyvesnį tarpvalstybinį bendradarbiavimą. Remiantis žaidimų teorija galima susidaryti tokį įspūdį, kad bendradarbiavimas tarp dviejų hegemonų arba hegemono ir silpnesnės valstybės nėra galimas, tačiau tai būtų netiesa. Valstybės gali bendradarbiauti, tačiau bendradarbiavimas ne visada yra lengvai įgyvendinamas ir jį sunku išlaikyti. Yra du faktoriai trukdantys bendradarbiavimui: abejojimas dėl santykinės naudos ir susirūpinimas dėl galimo partnerio sukčiavimo⁵⁰. Didžiosios jėgos veikia

⁴⁶ Viotti, P. R., Kauppi, M. V., "International Relations Theory". Longman, 2010, p. 44.

⁴⁷ Viotti, P. R., Kauppi, M. V., "International Relations Theory". Longman, 2010, p. 67.

⁴⁸ Viotti, P. R., Kauppi, M. V., "International Relations Theory". Longman, 2010, p. 67.

⁴⁹ Viotti, P. R., Kauppi, M. V., "International Relations Theory". Longman, 2010, p. 67.

⁵⁰ Viotti, P. R., Kauppi, M. V., "International Relations Theory". Longman, 2010, p. 106.

pasaulinėje sistemoje, kuri iš esmės yra konkurencinga, ir mato kitas jėgas kaip realius arba potencialius priešus. Dėl to valstybės bando įgauti galios pranašumą vienos kitų sąskaita.

Kiekviena bendradarbiauti besiruošianti valstybė privalo apsvarstyti kaip tarp jų bus paskirstytas pelnas ir naudingumas. Valstybės turi atskirti santykinę ir absoliučią naudą kylančią iš bendradarbiavimo. Žiūrint iš absoliučios naudos perspektyvos, kiekviena pusė yra suinteresuota maksimaliai padidinti naudą sau, nepriklausomai nuo to kiek naudos ar nuostolių sandoryje patiria kita pusė. Viena pusė rūpinasi kita tik todėl, kad jos galimybės pasiekti maksimaliai naudai priklauso nuo kitos pusės elgesio. Žiūrint iš santykinės naudos perspektyvos, kiekviena pusė rūpinasi ne tik savo asmenine nauda, bet ir tuo ant kiek kitos pusės gaunama nauda yra prilyginama jos pačios gaunamai naudai.

Didžiosios jėgos daug dėmesio skiria galios balansui, dėl to jų elgesys svarstant bendradarbiavimą su kitomis valstybėmis yra paremtas santykinė nauda. Žinoma, kiekviena valstybė bandys maksimalizuoti absoliučią naudą. Tačiau valstybei yra žymiai svarbiau, kad jos gaunama nauda nebūtų mažesnė, o idealiu atveju didesnė nei valstybės su kuria bendradarbiaujama. Pasiiekti efektyvų bendradarbiavimą kai valstybės susikongregavusios į santykinę naudą, o ne į absoliučią naudą, yra gan sudėtinga. Tam iliustruoti galima panaudoti „naudos pyrago“ pavyzdį. Į absoliučią naudą susikongregavusios valstybės rūpinsis tuo, kad jos gautų bent kažkokią pyrago dalį. Kai santykinė nauda besirūpinančios valstybės daug dėmesio skirs tam kaip yra padalinamas tas pyragas, kas gali komplikuoti bendradarbiavimo galimybes⁵¹.

Nerimas dėl galimo sukčiavimo taip pat trukdo bendradarbiavimui. Didžiosios jėgos dažnai nenoriai pasirašo bendradarbiavimo susitarimus dėl baimės, jog kita pusė nesilaikys susitarimo ir to dėka įgaus ženklų pranašumą. Ši baimė yra itin aktuali karinėje srityje. Jei įvyktų tokia situacija, susitarimo nesilaikančiai valstybei atsirastų galimybė suduoti lemiamą smūgį savo priešininkui.

Net ir esant šiems nemažiams trukdžiams didžiųjų jėgų bendradarbiavimas neprieštarauja realizmo teorijai. Galios pusiausvyros siekimas dažnai motyvuoja didžiąsias jėgas bendradarbiauti ir kurti aljansus prieš bendrus priešus. Taip pat verta paminėti, kad bendradarbiavimas yra galimas ne tik tarp sąjungininkų, bet ir tarp priešininkų. Galiausiai yra pasirašomi susitarimai, kurie daugiau ar mažiau atspindi galios pasiskirstymą. Įvairūs ginklų kontrolės susitarimai Šaltojo karo metu yra puikus to pavyzdys⁵².

Tarpvalstybinis bendradarbiavimas vyksta pasaulyje, kuris yra paremtas konkurencija ir kuriame visos valstybės yra motyvuotos pasinaudoti kitomis valstybėmis savo tikslams pasiekti. Net ir aukšto lygio bendradarbiavimas negali nustelbti dominuojančios logikos paremtos konkurencija užtikrinant savo

⁵¹ Viotti, P. R., Kauppi, M. V., "International Relations Theory". Longman, 2010, p. 106.

⁵² Viotti, P. R., Kauppi, M. V., "International Relations Theory". Longman, 2010, p. 106.

valstybės ir tarptautinės sistemos saugumą. Tikra taika arba pasaulis, kuriame valstybės nekonkuruoja dėl galios yra neįmanomas tol, kol tarptautinė sistema bus anarchiška.

Šiame darbe realizmo teorija naudojama paaiškinti neefektyvus ES ir Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų valstybių bendradarbiavimo priežastis, analizuojant ES iniciatyvas (strategijas) dėl bendradarbiavimo su Viduržemio jūros regiono šalimis. Kadangi ES bando vykdyti bendrą užsienio politiką ir veikia kaip vienas unitarinis darinys, iš realizmo pozicijų, ją galime laikyti tarptautinės sistemos aktoriumi. ES taip pat galima laikyti vienu iš hegemonų. Realistai teigia, kad nacionalinis interesas yra pagrindinis tarptautinės politikos tikslas. Pagal ketvirtą anksčiau aptartą realizmo prielaidą nacionalinis ir tarptautinis saugumas yra pats svarbiausias klausimas, su kuriuo gali susidurti tarptautinės sistemos aktoriai.

Šiame darbe daroma prielaida, kad pagrindinis ES bendradarbiavimo su Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų valstybėmis yra saugumas. Viduržemio jūros pakrantės valstybės yra strategiškai svarbios ES dėl fizinio artumo, iš to kylančių nelegalios migracijos problemų bei galimų teroristinių išpuolių prieš Europos valstybes. Deklaratyvus pagrindinis ES bendradarbiavimo su arabų valstybėmis tikslas yra demokratijos skleidimas Artimųjų Rytų regione. Tačiau ES bendradarbiauja su Artimųjų Rytų diktatoriais, kurių tikslas yra autoritarinės santvarkos išsaugojimas. ES bendradarbiavimo tikslams, uždaviniams ir veiksams paaiškinti naudojamos klasikinio realizmo prielaidos ir žeidimų teorija kaip teorinės prieigos. Kaip ir minėta anksčiau hegemono (ES) ir silpnesnių valstybių (arabų šalys) bendradarbiavimas yra įmanomas, tačiau tam gali trukdyti susirūpinimas dėl gaunamos naudos bei baimė dėl partnerio sukčiavimo. Kita vertus, ES turėtų rūpintis dėl galimo arabų autokratų sukčiavimo įgyvendinant reformas vedančias link demokratijos. Kaip jau minėta šio darbo dalyje apie patobulintą autoritarizmą, arabų šalių vadovai prisidengdami demokratizacijos retorika vykdo selektyvias reformas, kurios jiems padeda išlaikyti nedemokratinę valstybių santvarką.

ES ir arabų šalių bendradarbiavimo atveju, ES siekia absoliučios naudos – saugumo bei stabilumo Artimųjų Rytų regione. ES per daug nesirūpino arabų valstybių gaunama nauda bendradarbiaujant su ES ir siekdama savo absoliučių tikslų prisidėjo sumažinant realios demokratizacijos perspektyvas Artimųjų Rytų regione. Kitame darbo skyriuje tiriamos neefektyvus ES ir Viduržemio jūros pakrantės arabų šalių bendradarbiavimo priežastis naudojantis prielaidą, kad ES, nepaisant demokratijos skleidimo retorikos, siekė asmeninių tikslų užtikrinti savo saugumui. Šiame darbe nebandoma teigti, kad saugumo užtikrinimas yra vienintelis ES bendradarbiavimo tikslas su arabų šalimis, buvo ir kitų tikslų, įskaitant ir demokratizacijos Artimųjų Rytų regione skleidimą.

2. NEEKTYVAUS BENDRADARBIAVIMO PRIEŽASČIŲ PAGAL ATSKIRUS ETAPUS TYRIMAS

Neefektyvus ES ir Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalių bendradarbiavimas skatinant demokratizaciją buvo viena iš daugelio priežasčių dėl ko 2011 m. prasidėjo Arabų Pavasaris. ES politika savo pietinių kaimynių atžvilgiu nepasiteisino. 2011 m. pradžioje prasidėjus populiariems sukilimams Artimųjų Rytų šalyse, taip pat žinomiems kaip Arabų Pavasaris, ES bendradarbiavimas su Viduržemio Jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalimis sustingo. Autoritarinių Artimųjų Rytų režimų smarkiai puoselėtas ir ES palaikytas *status quo* pagaliau buvo sugriautas. Arabų pavasario metu buvo nuversti net trijų Viduržemio jūros pakrantės šalių diktatoriai, kurie taip pat buvo ES partneriai Barselonos procese, Europos kaimynystės politikoje ir Viduržemio jūros regiono valstybių sąjungoje. Pirmoji Arabų Pavasario auka buvo Tuniso prezidentas Zinas Al Abidinas Ben Ali (*Zine El Abidine Ben Ali*), po jo sekė Egipto prezidentas Hosnis Mubarakas (*Hosni Mubarak*) ir savo žiaurumu pagarsėjęs Libijos diktatorius Muamaras Kadafis (*Muammar al-Gaddafi*). Arabų sukilimai taip pat neaplenkė ir dar vienos ES partnerės Viduržemio jūros pakrantėje – Sirijos. 2011 m. prasidėję taikūs protestai prieš šalies prezidentą Bašarą al-Asadą (*Bashar al-Assad*) pamažu peraugo į kruviną pilietinį karą nusinešusį šimtus tūkstančių žmonių gyvybių, kuris trunka jau virš trijų metų.

Šie įvykiai pažymėjo ES ir Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų valstybių bendradarbiavimo, trijų anksčiau minėtų bendradarbiavimo etapų kontekste, eros pabaigą. Galima teigti, kad per mažas ES dėmesys demokratizacijos ir liberalių reformų skatinimui ir per didelis susikonglomeravimas į saugumą prisidėjo prie 2011 m. prasidėjusių sukilimų prieš autoritarinius režimus Artimuosiuose Rytuose. Žinoma didžiausia to priežastis buvo represyvūs Artimųjų Rytų režimai, kurie visais įmanomais būdais bandė išlaikyti valdžią savo rankose ir išvengti liberalių reformų, kurios pliuralizuotą politinę sistemą.

Šiame skyriuje nagrinėjami ir kritiškai vertinami ES ir Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų valstybių bendradarbiavimo etapai. Kiekvienas bendradarbiavimo etapas nagrinėjamais atskirame poskyryje, kur, remiantis patobulinto autoritarizmo ir realizmo teorine prieiga, išskiriami neefektyvus bendradarbiavimo faktoriai bei ieškoma atsakymų į klausimą kokį vaidmenį vaidino atskiri aktoriai bei kokie jų veiksmai galėjo daryti įtaką bendradarbiavimui tarp ES ir Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalių.

2.1 Barselonos procesas

Barselonos procesas yra pirmas iš trijų ES ir Viduržemio jūros regiono šalių bendradarbiavimo etapų. Barselonos proceso atsiradimą įtakojė labai pozityvi tarptautinė atmosfera 20 a. 9-ame

dešimtmetyje, t. y. atsiradus realiai galimybei išspręsti konfliktą tarp arabų ir Izraelio. Generalinis JT sekretorius Kofi Ananas (*Kofi Annan*) 1991 m. Madrido taikos konferencijos metu Arabų–Izraelio konfliktą apibūdino kaip ne „dar vieną konfliktą regione, tarp daugybės kitų“ ir teigė, kad „joks kitas konfliktas neturi tokio galingo simbolinio ir emocinio užtaiso tarp žmonių esančių toli nuo kovos lauko“⁵³. Konfliktas dėl Palestinos gali būti vienas iš esminių faktorių darantis įtaką visam Artimųjų Rytų regionui. Tuometinis JAV valstybės sekretorius Džeimsas Bakersas (*James Bakers*) 1991 m. Madrido taikos konferencijos metu teigė: „Tai buvo pradžia – gera pradžia – istorinė pradžia, sulaužiusi įsisenėjusius tabu – svarbi pradžia, atverianti tolimesnes galimybes bendradarbiauti“⁵⁴.

Pirmoje devinto dešimtmečio pusėje bendra nuotaika tryško ypatingu optimizmu (bent jau palyginus su įprastomis nuotaikomis Artimuosiuose Rytuose). Tai įtakojo Šaltojo karo pabaiga, Kuveito apgynimas nuo Sadamo Huseino (*Saddam Hussein*) valdomo Irako antpuolio ir ženklus progresas taikos procese tarp arabų šalių ir Izraelio. Buvo pasirašyta taikos sutartis tarp Jordanijos ir Izraelio bei įvyko istorinis persilaužimas prasidėjus Oslo taikos procesui tarp Palestinos išlaisvinimo organizacijos ir Izraelio, kas visiems suteikė pagrindo tikėtis, kad nuo 1948 m. trunkantis konfliktas bus pagaliau išspręstas⁵⁵. Esant šioms aplinkybėms ES pristatė naują bendradarbiavimo iniciatyvą. ES tikėjosi, kad naujai susiklosčiusios taikos aplinkybės paskatins Artimųjų Rytų valstybes sekti Europos integracijos pavyzdžiu, kuris išsivystė esant panašioms aplinkybėms po ilgo kariavimo ir regioninio nestabilumo laikotarpio.

Daugiausiai optimizmo suteikė 1993 m. pradėtas Oslo taikos procesas tarp Izraelio ir palestiniečių, kuris žlugo 2000 m. prasidėjus antrajam palestiniečių sukilimui, dar kitaip vadinamai antrajai intifadai (angl. *Second Intifada*). Buvo manoma, kad pasiekus susitarimą tarp Palestinos autonomijos ir Izraelio gali smarkiai pasikeisti tvarka visame Artimųjų Rytų regione. Žvelgiant iš Izraelio perspektyvos, šios derybos tapo strategiškai įmanomos dėl pasibaigusio karo Kuveite, kai buvo sumušta Sadamo Huseino (*Saddam Hussein*) kariuomenė įsiveržusi į Kuveitą. Šio karo pabaiga panaikino paskutinę strateginę grėsmę Izraeliui Artimuosiuose Rytuose. Vyko spėliojimai dėl netolimoje ateityje galimos strateginės Artimųjų Rytų tvarkos pasikeitimo, kuri leistų JAV mažiau koncentruotis ties Izraelio saugumu ir skirti daugiau dėmesio rytinei Artimųjų Rytų regiono daliai, esančiai arčiau Irano ir Persų įlankos.

⁵³ Seeberg, P., "EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security". Odense: University Press of Southern Denmark, 2007, p. 21.

⁵⁴ Seeberg, P., "EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security". Odense: University Press of Southern Denmark, 2007, p. 22.

⁵⁵ Dannreuther, R., "Recasting the Barselona Process: Europe and the Greater Middle East". Seeberg, P., "EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security". Odense: University Press of Southern Denmark, 2007, p. 41.

Jei rytinis Viduržemio jūros pakrantės regionas ir Šiaurės Afrikos arabų šalys taptų taikiu ir ekonomiškai klestinčiu regionu, ES būtų naudinga įsiterpti ir gauti priėjimą prie besivystančios rinkos. Tai buvo viena iš pagrindinių priežasčių kodėl 1995 m. buvo pradėtas Barselonos procesas. Nuo pat pradžių ES buvo suinteresuota parodyti, kad dialogas ir bendradarbiavimas yra pamatiniai Europos bendradarbiavimo programos su Viduržemio jūros pakrantės Artimaisiais Rytai aspektai.

Barselonos procesas dažnai kritikuojamas dėl tokios pačios strategijos naudojimo bendradarbiaujant su skirtingomis valstybėmis partnerėmis, nepaisant jų politinių skirtumų. Kitais žodžiais tariant, ES inicijavo procesą, kur ES ekonominis bendradarbiavimas su Viduržemio jūros regiono Artimųjų Rytų šalimis ir vykstanti restruktūrizacija ūkio šakose buvo svarbiau nei politiniai pokyčiai.

Todėl svarbiausias bendradarbiavimo programos aspektas buvo ES ekonominių interesų regione realizavimas. ES pasitelkė MEDA (pranc. *MEsures D'Accompagnement*) programą skatinant ekonominį progresą Barselonos procese dalyvaujančiose šalyse. MEDA programa leidžia ES suteikti finansinę ir techninę pagalbą Viduržemio jūros pakrantės šalims⁵⁶.

1995 m. lapkričio mėnesį buvo pradėtas Barselonos procesas. Barselonos procesas yra bendradarbiavimo tarp ES valstybių ir dvylikos Viduržemio jūros pakrantės valstybių iniciatyva. Devynios iš Viduržemio jūros pakrantės yra Artimųjų Rytų regiono valstybės – Alžyras, Egiptas, Izraelis, Jordanija, Libanas, Marokas, Palestinos autonomija, Sirija ir Tunisas. Barselonos proceso dalimi taip pat buvo Turkija, Kipras ir Malta. 1995 m. Lapkričio 27–28 dienomis Euro-Viduržemio jūros regiono konferencijoje (angl. *Euro-Mediterranean Conference*) Barselonoje buvo priimta deklaracija, kur išdėstyti pagrindiniai bendradarbiavimo aspektai:

1. Bendros taikos ir stabilumo zonos sukūrimas stiprinant dialogą politikos ir saugumo srityse.
2. Bendros gerovės zonos sukūrimas pasitelkiant ekonominį ir finansinį bendradarbiavimą bei laipsnišką laisvosios prekybos zonos sukūrimą.
3. Kultūrų suartėjimas per socialinę, kultūrinę ir žmogiškąją partnerystę, kurios tikslas skatinti tarpkultūrinį supratimą ir mainus tarp pilietinių visuomenių⁵⁷.

⁵⁶ Council Regulation (EC) No 1488/96 of 23 July 1996 on financial and technical measures to accompany (MEDA) the reform of economic and social structures in the framework of the Euro-Mediterranean partnership [Official Journal L 189 of 30.07.1996].

http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations/relations_with_third_countries/mediterranean_partner_countries/r15006_en.htm [Žiūrėta: 30 10 2014]

⁵⁷ Seeberg, P., "EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security". Odense: University Press of Southern Denmark, 2007, p. 23.

2007 m. tuometinė ES užsienio ryšių ir Europos kaimynystės politikos komisarė Benita Ferrero Valdner (*Benitta Ferrero-Waldner*) demokratizacijos skatinimą apibūdino kaip vieną iš pagrindinių Barselonos proceso ir bendradarbiavimo su Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalimis tikslą: „ES nesiekia primesti provakarietišku reformų, tačiau mes esame pasiryžę padaryti viską ką galime palaikant reformas inicijuotas regione, nes mes tikime tuo, kad demokratija, geras valdymas, teisinė valstybė ir lyčių lygybė yra esminiai dalykai siekiant stabilumo ir klestėjimo. Tai visuomet buvo Barselonos proceso tikslas ir yra kertinis akmuo Kaimynystės politikoje“⁵⁸.

Kita vertus, reikia pripažinti, jog ES politika Viduržemio jūros pakrantės regiono atžvilgiu labiau prisidėjo prie tolimesnio autoritarinės santvarkos egzistavimo nei įtakojo demokratizaciją regione. Nors ir aukščiau pateikta citata parodo ES norą remti, o ne primesti demokratizacijos procesą, tačiau Barselonos procesas tapo tarptautinių pastangų skatinti demokratizaciją Viduržemio jūros pakrantės ir platesniame Artimųjų Rytų regione dalimi. Tačiau bandymai skatinti demokratizaciją, teisinę valstybę ir žmogaus teises Viduržemio jūros regiono šalyse nebuvo sėkmingi.

Akademikai bendrai sutaria, kad Barselonos proceso strategija geriausiu atveju yra nuvilianti arba net visiškai nevykusi. Analizuojant pagrindinius saugumo, ekonominius ir politinius indikatorius bendra situacija Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų valstybėse pablogėjo⁵⁹. Šios neigiamos tendencijos yra neginčijamos, tačiau tai nėra vien prastos Barselonos proceso strategijos ir įgyvendino padarinys. Kaip jau buvo anksčiau minėta ES pabrėžia, kad ji nesiekia primesti demokratijos bei politinių ar ekonominių reformų Barselonos procese dalyvaujančioms valstybėms. Būtent todėl ES įtaka skatinant pokyčius yra žymiai mažesnė nei Artimųjų Rytų režimų pasipriešinimas pokyčiams ir meistriška manipuliacija. Arabų autokratų elgesys vykstant Barselonos procesui puikiai iliustruoja anksčiau minėtas patobulinto autoritarizmo strategijas. Režimai sugebėjo legitimizuoti savo konservatyvią nedemokratinę valdžią remdamiesi prastėjančia saugumo situacija regione bei naudodamiesi selektyvių ekonominių reformų ir rinkų atvėrimo Europai teikiama nauda.

Būtų sunku teigti, kad Barselonos procesas turėjo neigiamą įtaką ar sukėlė žalingų efektų Viduržemio jūros pakrantės regionui. Žvelgiant iš pozityvios perspektyvos, net ir esant nuviliantiems ekonominiams ir politiniams rezultatams, Barselonos procesas institucionalizavo intensyvų regioninį dialogą ir suformavo istorinio precedento neturinčius santykius tarp Europos ir Artimųjų Rytų. Nežiūrint į tai, 21 amžiuje Barselonos procesas pradėjo vis labiau tapti anachronistiniu.

⁵⁸ Seeberg, P., "EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security". Odense: University Press of Southern Denmark, 2007, p. 21.

⁵⁹ Dannreuther, R., "Recasting the Barcelona Process: Europe and the Greater Middle East". Seeberg, P., "EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security". Odense: University Press of Southern Denmark, 2007, p. 41.

Kuriant Barselonos procesą nebuvo numanoma, kad saugumo situacija regione smarkiai suprastės. Tačiau saugumo situacija Artimuosiuose Rytuose pasikeitė nuo palaipsniui blogėjančios 20 a. 9 dešimtmečio viduryje iki visiško kracho 21 a. Prie to prisidėjo žlugęs Oslo taikos procesas, 2000 m. prasidėjęs antrasis palestiniečių sukilimas, 2001 m. rugsėjo 11 d. teroristų atakos JAV, džihadistų terorizmo paplitimas tarptautiniu mastu bei JAV įsiveržimas į Iraką. Barselonos procesas susidūrė su dideliais sunkumais prisitaikant prie visiškai pasikeitusios saugumo situacijos Artimuosiuose Rytuose.

Dar vienas Barselonos proceso eigą įtakojantis faktorius yra tai, kad šis procesas buvo sukurtas kaip dubliuojantis ES bendradarbiavimą su Rytų Europos šalimis atgavusiomis nepriklausomybę po Sovietų Sąjungos žlugimo. Teoriškai Barselonos procesas turėjo veikti paraleliai ES bendradarbiavimui su Rytų Europos šalimis bei turėti panašius resursus ir politinius įsipareigojimus. Tačiau tai buvo tik iliuzija. Kai Rytų ir Centrinės Europos šalių priėmimas į ES tapo politiškai nebeišvengiamas, visas ES dėmesys buvo sukoncentruotas į sudėtingą derybų procesą ir intensyvią ekonominę bei politinę paramą, kurios reikėjo būsimų ES narių pasiruošimo procesui⁶⁰.

Tačiau ES plėtros strategija į Vidurio ir Rytų Europą nebuvo vienintelė mažesnio ES dėmesio Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų regionui priežastis. 20 a. 9 dešimtmetyje ES buvo priversta įsitraukti į konflikto sprendimą Balkanuose. Lyginant ES pozicijas arabų–Izraelio ir Balkanų konfliktų atžvilgiu, reikia pripažinti, jog ES pasyvią poziciją pakeitė aktyvia pozicija Balkanų konflikto sprendime bei subrendo kaip vieningas aktorius tarptautinėje politikoje. Pavyzdžiui, karas Kosove paspartino Europos saugumo ir gynybos politikos atsiradimą bei padidino ES pajėgumus vykdant savarankišką strateginę intervenciją kur?⁶¹. Augantys ES įsipareigojimai Balkanų regionui lėmė 2000 m. susitarimą žadantį šio regiono valstybėms galimybę tapti ES narėmis. Karas Balkanuose, ES plėtra į Vidurio ir Rytų Europą, ekonominė ir pinigų sąjunga ir kiti strateginiai prioritetai įtakojo tai, kad Barselonos procesui niekad nebuvo skirtas pakankamas politinis dėmesys nors deklaratyviai jis buvo žadamas⁶².

Dar vienas vis labiau anachronistiniu tampantis Barselonos proceso faktorius atspindi specifines to meto ES ambicijas regione. 20 a. 9 dešimtmečio pradžia buvo pažymėta esminiais Europos integracijos pasiekimais, ypač ekonominėje ir pinigų srityje bei kuriant bendrą užsienio ir saugumo politiką. Optimizmu persmeltos nuotaikos ir europietiškas išskirtinumas padarė nemažai įtakos kuriant

⁶⁰ Dannreuther, R., "Recasting the Barcelona Process: Europe and the Greater Middle East". Seeberg, P., *"EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security"*. Odense: University Press of Southern Denmark, 2007, p. 42.

⁶¹ Dannreuther, R., "Recasting the Barcelona Process: Europe and the Greater Middle East". Seeberg, P., *"EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security"*. Odense: University Press of Southern Denmark, 2007, p. 42.

⁶² Dannreuther, R., "Recasting the Barcelona Process: Europe and the Greater Middle East". Seeberg, P., *"EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security"*. Odense: University Press of Southern Denmark, 2007, p. 43.

Barselonos procesą, kurio pagalba buvo bandoma sukurti Viduržemio jūros pakrantės regioną, kuris neturėjo pozityvaus rezonanso⁶³.

Barselonos procesas, iki tam tikro lygio, buvo vienas iš ambiciškiausių ES bandymų apibrėžti ir išplėtoti ekspansyvų Europos išorinės integracijos procesą. Barselonos proceso pagalba buvo tikimasi sukurti Viduržemio jūros pakrantės regioną, kuriame būtų jaučiamas bendrumas, vadovaujamas tomis pačiomis vertybėmis, jog Šiaurinės ir Rytinės pakrantės šalys bendradarbiautų kaip tarpusavyje lygios partnerės, kartu įveikiant esminius politinės kultūros ir ekonominių resursų skirtumus. Tačiau nebuvo skirta pakankamai konkrečių priemonių bei sankcijų ir paskatų sukūrimui, kas galėjo padėti pasiekti užsibrėžto tikslo. Įgyvendinant šį procesą nebuvo skirtas pakankamas kiekis resursų bei trūko politinės valios. Taip pat ES retorikoje apie vieningo Viduržemio jūros regiono sukūrimą buvo jaučiamas paslėptas skepticizmas dėl Pietinės pakrantės potencialo transformuotis bei Europos įtarimai ir nepasitikėjimas musulmoniškai kaimynais Pietuose⁶⁴.

Dar viena ES klaida įtakojusi neefektyvų bendradarbiavimą yra nenoras nustatyti „raudonas linijas“ ir konfrontuoti su savo kaimynais Artimuosiuose Rytuose jei nereaguojama arba yra ignoruojami ES paskatinimai vykdyti savo įsipareigojimus. Europa tuo metu nebuvo karinė, kritiška ar vykdanči intervencijas tarptautinė jėga. ES retorinis įsipareigojimas Viduržemio jūros pakrantės regionui turėjo neigiamų pasekmių. Tai reiškia, kad bendri regioniniai tikslai buvo nustumti į antrą planą dėl intensyvesnio dvišalio bendradarbiavimo su Viduržemio jūros pakrantės šalimis. Dėl to Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalys, kurios nuoširdžiai norėjo sutvirtinti ryšius su Europa, buvo pristabdomos kitų nenoriai bendradarbiaujančių valstybių regione. Dirbtinis Viduržemio jūros pakrantės arabų šalių atskyrimas nuo Artimųjų Rytų regiono ir nuo Artimųjų Rytų taikos proceso tik prisidėjo prie neefektyvaus bendradarbiavimo ir nusivylimo bei regioninio susiskaldymo⁶⁵.

ES ambicija izoliuoti ekonominį ir politinį bendradarbiavimą nuo strategiškai svarbesnio arabų–Izraelio konflikto buvo dar vienas Barselonos proceso faktorius, kurį sparčiai nustelbė įvykiai regione. Tai įtakėjo noras išvengti bendrai pripažįstamos nesėkmės 20 a. 7 ir 8 dešimtmečiais vykusiame taip vadinamame Euro-arabų dialoge, kuris taip niekad ir nematerializavusi į kažką daugiau nei progą arabų valstybėms išsakyti savo susirūpinimą Izraelio vykdoma politika⁶⁶. Kaip jau buvo minėta anksčiau, ES siekė atriboti arabų–Izraelio konfliktą nuo Barselonos proceso. Taip pat ES sąmoningai į Barselonos

⁶³ Dannreuther, R., "Recasting the Barcelona Process: Europe and the Greater Middle East". Seeberg, P., "EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security". Odense: University Press of Southern Denmark, 2007, p. 43.

⁶⁴ Dannreuther, R., "Recasting the Barcelona Process: Europe and the Greater Middle East". Seeberg, P., "EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security". Odense: University Press of Southern Denmark, 2007, p. 44.

⁶⁵ Dannreuther, R., "Recasting the Barcelona Process: Europe and the Greater Middle East". Seeberg, P., "EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security". Odense: University Press of Southern Denmark, 2007, p. 44.

⁶⁶ Dannreuther, R., "Recasting the Barcelona Process: Europe and the Greater Middle East". Seeberg, P., "EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security". Odense: University Press of Southern Denmark, 2007, p. 44.

procesą įtraukė ne arabų šalis kaip Turkija, Malta, Kipras ir Izraelis, tačiau į ši bendradarbiavimo iniciatyvą nebuvo įtrauktos svarbios arabų šalys kaip Irakas ir Persijos įlankoje esančios valstybės. Po 2001 m. Rugsėjo 11 d. teroristų atakų saugumas ir stabilumas Artimuosiuose Rytuose tapo svarbūs visoms Barselonos procese dalyvaujančios šalims, o arabų–Izraelio konfliktas yra bene svarbiausias saugumo regione aspektas. Pasikeitus saugumo situacijai regione yra praktiškai nebeįmanoma atskirti ekonominių ir politinių sričių nuo saugumo. Barselonos procese dalyvaujančių arabų valstybių atskyrimo nuo tokių svarbių Artimųjų Rytų valstybių kaip Iranas, Irakas ir Saudo Arabija taip pat galima įžvelgti strateginių trūkumų⁶⁷.

Galima daryti išvadą, kad ES nenuosekliai siekė užsibrėžtų tikslų skatinti demokratizaciją ir žmogaus teises Barselonos proceso metu. Toks ES elgesys gali būti paaiškintas kaip, viena vertus, klasikinė priešprieša tarp demokratijos ir žmogaus teisių idealų ir vertybių, o kita vertus, kaip priešprieša tarp saugumo ir savanaudiškumo. Nepaisant to, kad demokratijos ir žmogaus teisių skatinimas yra vienas iš pagrindinių Barselonos proceso tikslų, praktikoje ES dažniausiai skyrė didesnę dėmesį tiesioginiams saugumo interesams ir stabilumui nei rūpinosi demokratija ir žmogaus teisėmis Artimųjų Rytų regione. Galima sakyti, kad ES įsipareigojimas demokratijos skatinimui Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalyse yra daugiau retorinis ar deklaratyvus. Iš esmės ES politika yra paremta siaurais saugumo interesais ir neturi jokių ketinimų skatinti demokratizaciją regione⁶⁸. Tokia ES vykdoma politika yra klasikinio realizmo pavyzdys.

Daroma prielaida, kad saugumo diskursas Europos ir Viduržemio jūros pakrantės regiono bendradarbiavimo kontekste prieštarauja demokratijos skatinimo diskursui. Demokratija ir saugumas Barselonos proceso kontekste dažniausiai yra laikomi nesuderinamais interesais. Atsargūs ir nenuoseklūs ES veiksmai gali būti paaiškinti pasitelkiant gerai žinomas priešpriešas tarp realizmo ir idealizmo, interesų ir vertybių, žodžių ir darbų. Mokslinėje literatūroje vyrauja nuomonė, jog ambicingi Barselonos proceso tikslai nebuvo įgyvendinti. Mokslininkai pabrėžia, jog ES nesivadovavo Barselonos procese iškeltais demokratizacijos ir žmogaus teisių principais. ES labai nenuosekliai ir atsargiai siekė savo tikslų stiprinant politinę liberalizaciją ir žmogaus teises⁶⁹. Mokslinėje literatūroje yra išskiriama keletą požymių parodančių, kad ES naudojo nenuoseklią ir atsargią strategiją palaikant demokratizaciją Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalyse. Trys išskirti svarbiausi požymiai apibūdina ES atotrūkį tarp retorikos ir praktikos, arba tarp jos tikslų ir jų realizavimo, nes:

⁶⁷ Dannreuther, R., "Recasting the Barcelona Process: Europe and the Greater Middle East". Seeberg, P., *"EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security"*. Odense: University Press of Southern Denmark, 2007, p. 44.

⁶⁸ Malmvig, H., "Cooperation, Reform or Dialogue: the EU's Ambivalent Security Discourses in the Mediterranean". Seeberg P., *"EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security"*. Odense: University Press of Southern Denmark, 2007, p. 85.

⁶⁹ Malmvig, H., "Cooperation, Reform or Dialogue: the EU's Ambivalent Security Discourses in the Mediterranean". Seeberg P., *"EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security"*. Odense: University Press of Southern Denmark, 2007, p. 88.

Pirmas požymis yra siejamas su ES susikongresavimu ties demokratizacija *iš viršaus*, o ne *iš apačios*. Pilietinės visuomenės organizacijų stiprinimas yra būtinas elementas norint stiprinti demokratizaciją, tačiau ES naudodama savo strategijas buvo pernelyg pragmatiška ir nuolaidi nedemokratinėms Artimųjų Rytų režimams. Pavyzdžiui, daugiausiai finansinės paramos ES skyrė toms NVO, kurios esamų režimų nebuvo laikomos kontraversiškomis arba projektams, kuriuos patvirtino režimas. ES nenoriai rėmė demokratiją skatinančius projektus, kuriuos siūlė islamiškos organizacijos. Taip pat ES dažniausiai rėmė pilietinės visuomenės grupes, kurios buvo glaudžiai susijusios su valdžia arba buvo įsteigtos paties režimo. Dėl to, taip vadinamos strategijos *iš viršaus* naudojimas praktikoje reiškė negriežtą ir režimams palankų būdą bandant paskatinti demokratizacijos procesą⁷⁰.

Antras požymis yra siejamas su akivaizdžiu ES nenoru naudoti skatinimo ir sankcijų metodą, politinių represijų ar šiurkščiais žmogaus teisių pažeidimų atvejais. Pavyzdžiui, kontraversiškų civilių masinių žudynių atveju 20 a. paskutiniame dešimtmetyje Alžyre, arba skandalingai pagarsėjusio Egipto sociologijos profesoriaus Sado Edino Ibrahimo (*Sa'ad Eddin Ibrahim*) įkalinimo atveju. Nepaisant skelbiamų tikslų skatinti demokratizaciją ir ginti žmogaus teises Barselonos proceso pagalba, ES skyrė didelę finansinę paramą Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų valstybėms nekeliant sąlygų pradėti politinės liberalizacijos procesą. Pavyzdžiui, Tunisui, yra skiriama daugiausiai finansų iš MEDA, tačiau nepaisant to šalis yra pagarsėjusi kaip turinti vieną iš labiausiai represinių politinių režimų regione⁷¹.

Trečia, keletas tyrimų nurodo, kad sąlyginai mažas ES skiriamas dėmesys Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalių demokratizacijai atspindi tai, kad realybėje politinė šių šalių liberalizacija nėra ES prioritetas. Nepaisant nuolatinio demokratiškų vertybių svarbumo pabrėžimo ES deklaracijose, susitarimuose ir pranešimuose susijusiuose su Barselonos procesu, finansinė ES pagalba demokratijos skatinimui sudaro mažiau nei 0.5 proc. nuo visos regionui skiriamos paramos. Kai ekonominio restruktūrizavimo programoms skiriama ES parama yra 200 kartų didesnė. Net ES parama demokratizacijos skatinimui Lotynų Amerikoje viršija paramą skiriamą Viduržemio jūros regiono demokratizacijai⁷².

Apibendrinant galima teigti, jog Europos Sąjungos ir Viduržemio jūros pakrantės regiono santykių tyrimai rodo, kad demokratizacijos principui suteikiama svarbus vaidmuo Barselonos procese. Tačiau praktikoje trūksta nuoseklumo tarp ES retorikos ir realių veiksmų, tarp to ką ES kalba apie demokratijos svarbą ir to ką ES daro skatinant demokratizaciją. Kaip paaiškinti šį nuoseklumo trūkumą?

⁷⁰ Malmvig, H., "Cooperation, Reform or Dialogue: the EU's Ambivalent Security Discourses in the Mediterranean". *Seeberg P., "EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security"*. Odense: University Press of Southern Denmark, 2007, p. 88.

⁷¹ Malmvig, H., "Cooperation, Reform or Dialogue: the EU's Ambivalent Security Discourses in the Mediterranean". *Seeberg P., "EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security"*. Odense: University Press of Southern Denmark, 2007, p. 89.

⁷² Malmvig, H., "Cooperation, Reform or Dialogue: the EU's Ambivalent Security Discourses in the Mediterranean". *Seeberg P., "EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security"*. Odense: University Press of Southern Denmark, 2007, p. 89.

Tam paaiškinti naudojami keli kartu veikiantys veiksniai, pavyzdžiui, ES kaip saugumu besirūpinančio aktoriaus elgesys, liberalaus ekonominio mastymo vyravimas, arba skiriamas didelis dėmesys nesikišimo ir nacionalinio suverenumo principams Viduržemio jūros pakrantės regione⁷³.

Saugumo interesai yra pagrindinis faktorius paaiškinantis neefektyvų bendradarbiavimą tarp ES ir Viduržemio jūros pakrantės valstybių. Barselonos procesas yra traktuojamas kaip saugumo interesais paremtas susitarimas, kuris buvo sukurtas su tikslu numalšinti iš Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalių kylančias grėsmės ES saugumui. ES pradėjo bendradarbiauti su Artimųjų Rytų diktatoriais siekdama užtikrinti saugumą ir stabilumą regione. Bendradarbiavimas su Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų režimais tokiais saugumo klausimais kaip migracija, terorizmas ir Artimųjų Rytų taikos procesas tapo ES prioritetu⁷⁴.

2.2 Europos kaimynystės politika

Europos kaimynystės politika (toliau – EKP) yra antrasis ES bendradarbiavimo su Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalimis etapas. EKP apima ES bendradarbiavimą su kaimyninėmis šalimis, t. y. su kuriomis ji turi jūros arba sausumos sieną. 2004 m. Europos komisijos strategijoje dėl „Europos kaimynystės politikos“ (angl. *European Neighbourhood Policy Strategy Paper*) buvo suformuotas pagrindinis išaugusios ES kaimynystės politikos tikslas – skatinti abipusį ES ir jos kaimyninių valstybių aktyvų politinį dialogą, kuriant aplink ES saugią, stabilią ir draugišką bendradarbiavimo aplinką⁷⁵.

EKP atspindi 21 a. 1-o dešimtmečio vidurio ES interesus ir savo vaidmens supratimą Europoje ir Viduržemio jūros regione. 20 a. pabaigoje Europa susidūrė su didžiuliu iššūkiu, suvienijant susiskaldžiusį kontinentą ir įveikiant komunistinės santvarkos Rytų ir Vidurio Europoje palikimą. 21 a. 1-ame dešimtmetyje ES galėjo pagrįstai didžiulotis, nes sugebėjo integruoti didžiąją dalį buvusio komunistinio regiono šalių į ES, tarp jų ir buvusias Sovietų Sąjungos respublikas: Estiją, Latviją ir Lietuvą. Dėl šios priežasties 2004 m. išaugusi ES tapo labiau savimi pasitikinčiu aktoriumi tarptautiniuose santykiuose. Pasitikėjimo jausmas taip pat kilo iš to, kad ES įgavo daugiau galios tarptautinės politikos ir tarptautinių misijų srityse. ES galios ir statuso pokyčiai lėmė EKP atsiradimą. Nors ES ir toliau veikė kaip stipri normatyvinė ir idealistinė jėga, tačiau ji pradėjo vis labiau taikyti tradicinius realizmo ir pasaulinės

⁷³ Malmvig, H., "Cooperation, Reform or Dialogue: the EU's Ambivalent Security Discourses in the Mediterranean". *Seeberg P., "EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security". Odense: University Press of Southern Denmark, 2007, p. 90.*

⁷⁴ Malmvig, H., "Cooperation, Reform or Dialogue: the EU's Ambivalent Security Discourses in the Mediterranean". *Seeberg P., "EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security". Odense: University Press of Southern Denmark, 2007, p. 90.*

⁷⁵ Europoje: Ukraina, Baltarusija ir Moldova; Pietų Kaukazas: Armėnija, Azerbaidžanas ir Gruzija. Viduržemio jūros regionas: ne ES – šalys narės pagal Euro-Viduržemio jūros partnerystę (Barselonos procesą) išskyrus Turkiją, Alžyras, Egiptas, Izraelis, Jordanija, Libanas, Libija, Marokas, Sirija, Tunisas ir Palestina. Žr. 2004 m. gegužės 12 d. Europos Komisijos strategija „Europos kaimynystės politika“ COM (2004).

galios principus, pavyzdžiui, kaip karinės galios naudingumo pripažinimą, aiškaus interesų apibrėžimo reikalingumą ir vakarietiškų vertybių propagavimą⁷⁶.

Naujų narių priėmimas atspindėjo ES gebėjimą adaptuotis po Šaltojo karo pabaigos atsiradusių naujų iššūkių bei gebėjimą integruoti naujas demokratines Vidurio ir Rytų Europos šalis į europietiškas ekonomines ir politines struktūras. Tai taip pat suteikė didesnę svorį ES ambicijoms būti laikomai globaliu aktoriumi tarptautinėje politikoje. 2004 m. ES plėtra, sustiprino ES pasitikėjimą savimi skatinant vidines valstybių transformacijas. Šie gebėjimai yra labiau paremti civiliniais ekonominės integracijos ir moralinių vertybių skleidimo įrankiais nei realistiška karinės galios įtaka. R. Dannreuterio nuomone, ES naudojo „transformuojančią diplomatiją“, remiantis imitavimo, o ne primetimo principais, todėl jos naudojama galia kardinaliai skiriasi nuo JAV galios naudosimo tarptautiniuose santykiuose⁷⁷.

ES padidėjimas padarė ją stipresniu tarptautiniu aktoriumi jau vien dėl paties teritorinio išsiplėtimo fakto. Po išsiplėtimo ES nebegalėjo, kaip anksčiau, būti į save susikoncentravusi „civilinė galia“. Teritoriškai padidėjusi ES nebegali būti nesuinteresuotu aktoriumi periferijoje esančių valstybių atžvilgiu. ES tapo per daug galinga ir turinti per daug savų interesų, kad galėtų ir toliau nekritiškai priimti kitų išorinių aktorių, kaip JAV ar Rusija, dominavimą tarptautinėje arenoje. Tuo pat metu ES suvokė, kad ambicijos tapti svarbia globalia jėga yra glaudžiai susijusios su išorinės regioninės politikos pasisėkimais ar nesėkmėmis. Globaliame kontekste ES yra galingas ekonominis ir kartais politinis aktorius. Tačiau regioniniame kontekste ES palaipsniui kūrė pilną galios arsenalą – ekonominį, politinį, diplomatinį ir karinį, su tikslu parodyti visapusišką Europos galios projekciją. ES kaimynystė veikia kaip bandymų poligonas pagrįsti ES išskirtiniam tarptautiniam transformacijas skatinančio aktoriaus statusui, t. y. skatinant vidinį visuomenės transformavimąsi, nenaudojant fizinės ar karinės prievartos⁷⁸.

2004 m. pabaigoje ES tarptautinis statusas smarkiai sustiprėjo po Oranžinės revoliucijos Ukrainoje. ES atliko centrinį ir proaktyvų vaidmenį paremdama provakarietiško kandidato Viktoro Juščenkos kaltinimus dėl pažeidimų prezidento rinkimuose, tuo taip pat užtikrindama jo išrinkimą Ukrainos prezidentu. ES vėliavos buvo vienas iš pagrindinių atributų tūkstantiniuose protestuose Kijeve. Šie įvykiai akivaizdžiai pademonstravo, jog padidėjusi ES tapo stipresne ir aktyvesne jėga tarptautinėje politikoje. Tačiau krizė Ukrainoje taip pat atskleidė ir ES politikos trūkumus. Nepaisant radikalių

⁷⁶ Dannreuther, R., "Recasting the Barcelona Process: Europe and the Greater Middle East". Seeberg, P., "EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security". Odense: University Press of Southern Denmark, 2007., p. 45.

⁷⁷ Dannreuter, R., "Developing the Alternative to Enlargement: The European Neighborhood Policy". *European Foreign Affairs Review*, Vol. 11, 2006, p. 183.

⁷⁸ Dannreuter, R., "Developing the Alternative to Enlargement: The European Neighborhood Policy". *European Foreign Affairs Review*, Vol. 11, 2006, p. 184.

pokyčių Ukrainos politikoje ir tiesioginių naujų vadovų prašymų suteikti konkrečias perspektyvas Ukrainai tapti ES nare, ES atsisakė svarstyti Ukrainos narystės perspektyvą⁷⁹.

Tokiame komplikuotame ir dviprasmiškame kontekste atsirado Europos kaimynystės politika. Nuo pat pradžios strateginiai EKP tikslai buvo labiau sukoncentruoti į ES kaimyninių šalių įtraukimą, o ne į atskyrimą, siekiant užtikrinti, jog ES išsiplėtimas nesukurs naujų skiriamųjų linijų Europoje. Nesupratau. Tačiau galutinis EKP variantas buvo ribotas ir koncentravosi tik ties valstybėmis neturinčiomis perspektyvų tapti ES narėmis Rytinėje Europos dalyje ir Artimuosiuose Rytuose. Iš to galima daryti išvadą, jog EKP strategija skatina ES naudoti transformuojančią diplomatiją bei nesuteikti pažadų dėl narystės perspektyvų Rytų Europos valstybės⁸⁰.

Dauguma Barselonos proceso kritikų, įžvelgė EKP galimybę susisteminti ir atgaivinti 20 a. 9-o dešimtmečio ES pastangas sukurti glaudesnius Europos ir Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalių santykius bei skatinti demokratizaciją ir ginti žmogaus teises Viduržemio jūros regione. EKP strategija buvo gerai sutikta tarp ES partnerių. ES apibrėžė pagrindinius strateginius EKP tikslus - demokratizacija, žmogaus teisės, teisinė valstybė, rinkos ekonomika, darnus vystymasis, stabilumas, saugumas, bendra gerovė ir bendras atsakas į iššūkius, kaip sienų valdymas, gyvenimo lygio skirtumai, nusikalstamumas, aplinkosauga, sveikatos apsauga ir terorizmas. Šie tikslai, bent jau taip teigia EKP strategai, veda link bendrų ES narių ir jų kaimyninių šalių vertybių ir interesų. Skirtingose politikos sferose (kaip prekybos politika, politinis bendradarbiavimas, teisėtvara, socialinė ir kultūrinė politika) yra nusistovėjusi nuomonė, kad ekonominė plėtra atneš valstybėms gerovę, kuri savo ruožtu taps taikos ir saugumo garantas pietinėje Viduržemio jūros pakrantės dalyje bei Europoje. EKP buvo tikslingai sukurta kaip dvišaliu bendradarbiavimu paremta platforma, tačiau vis tiek išlaikė savo esminį bendradarbiavimo su Viduržemio jūros pakrantės šalimis komponentą – normatyvinį jo aspektą⁸¹.

Lyginant su Barselonos procesu, EKP išsiskyrė didesniu pasitikėjimu savimi ir vykdomos politikos darnumu, tačiau šiuos pokyčius atsvėrė žymus išorinės grėsmės suvokimo padidėjimas. Tai labiausiai jaučiama Artimųjų Rytų atžvilgiu. Buvo jaučiamas didelis kontrastas tarp 20 a. paskutinio dešimtmečio požiūrio į Artimuosius Rytus, ir to kaip jis pasikeitė po 2001 m. rugsėjo 11 d. teroristų atakų Niujorke. Po liūdnei pagarsėjusio teroristinio išpuolio požiūris į Artimuosius Rytus tapo negatyvesnis ir niūresnis. Nuotaikos atspindėjo susirūpinimą dėl nesibaigiančio konflikto arabų pasaulyje ir paplito nuomonė, jog šio regiono nesaugumas gali paveikti nusistovėjusią tvarką Europoje po Šaltojo

⁷⁹ Dannreuter, R., "Developing the Alternative to Enlargement: The European Neighborhood Policy". *European Foreign Affairs Review*, Vol. 11, 2006, p. 185.

⁸⁰ Dannreuter, R., "Developing the Alternative to Enlargement: The European Neighborhood Policy". *European Foreign Affairs Review*, Vol. 11, 2006, p. 185.

⁸¹ Pace, M., "Norm shifting from EMP to ENP: the EU as a norm entrepreneur in the south?". *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 20 (No. 4), 2007, p. 666.

karo pabaigos. Tarptautinio terorizmo, masinio naikinimo ginklų įsigijimo ir žlugusių valstybių baimės prisidėjo prie Artimųjų Rytų įvaizdžio kaip „tiksinčios bombos, kurią reikia žūt būt nukenksminti“. Tai įtakoja ES susirūpinimą dėl grėsmės Europinio branduolio klestėjimui ir gerovei, kuri yra griauinama globalizacijos jėgų. Šiame kontekste musulmoniškas arabų pasaulis labai ryškiai atspindį tuos „kitus“, kurie matomi kaip keliantys didžiausią grėsmę Europietiškomis vertybėms ir saugumo jausmui⁸².

Europos kaimynystės politika atspindi Europos pasitikėjimą savimi ir nerimą dėl ekspansyvios Europinės galios projekcijos. EKP įgyvendinimo laikotarpiu Europa, palyginus su 20 a. pabaiga, yra atviriau imperialistinė jėga, kuri turi labiau nusistovėjusią teritorinę konfigūraciją. Bendroje Viduržemio jūros erdvėje, kurioje remiamasi abipuse bendrumo prielaida, EKP priskiria pietines Viduržemio jūros pakrantės regiono šalis prie Europos pasienio regiono, kuris prasideda Maroku Vakaruose, tęsiasi pro Mašreką (arabų valstybės esančias į Rytus nuo Egipto) bei Kaukazą ir baigiasi Šiaurėje ties Baltarusija. Šis platus pasienio regiono supratimas yra toks pat kaip ir tradicinių į *status quo* orientuotų imperijų, kurių pagrindinis rūpestis buvo saugumas ir bandymas apsisaugoti nuo išorinio nestabilumo galinčio pakenkti vidiniam imperijos saugumui. Tai buvo matoma 2003 m. Europos saugumo strategijoje, kurios pagrindinis saugumo tikslas buvo apibūdintas kaip „gerai valdomų valstybių ES Rytuose ir Viduržemio jūros regione skatinimas, su kuriomis mes galime turėti glaudžiu bendradarbiavimu paremtus santykius“⁸³. Ši strategija pradėta naudoti kaip atsakas į Rugsėjo 11 d. įvykius, tarptautinio smurto paremto džihado atsiradimą ir į naujas JAV globalines ambicijas ir Irako okupaciją.

Europos kaimynystės politika reprezentuoja naują Rytų-Pietų sugretinimą, kuriame naujos nepriklausomos vakarų valstybės (Baltarusija, Ukraina ir Moldova) ir Pietų Kaukazo valstybės, o ne Rytų ir Centrinės Europos šalys, yra matomos kaip „Rytų“ partnerės lygiagrečios Viduržemio jūros pakrantės valstybės. Palyginus su anksčiau vykdyta politika Rytų ir Centrinės Europos valstybių atžvilgiu, kuri buvo griežtesnė ir turinti daugiau iškeltų politinių sąlygų nei Viduržemio jūros pakrantės valstybės, dabartinė EKP politika vadovaujasi panašiais standartais žiūrint į kaimynus Rytuose ir Pietuose. EKP atspindi ES kaimyninių valstybių Pietuose svarbumo sumažėjimą, nes dabar jų analogai yra nebe Lenkija ar Čekija, o Baltarusija ir Ukraina. Tačiau EKP kelia didesnius reikalavimus demokratijos ir žmogaus teisių srityse.

Neoimperialistinė EKP orientacija taip pat skiria žymiai mažiau dėmesio ir pasitikėjimo Viduržemio jūros pakrantės regionalizmo idėjai, kuri buvo skatinama Barselonos procese. EKP šūkis yra „nėra tokio dydžio, kuris tiktų visiems“. EKP pasižymėjo tuo, kad vietoje aklų kolektyvinių tikslų

⁸² Dannreuther, R., "Recasting the Barcelona Process: Europe and the Greater Middle East". Seeberg, P., "EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security". Odense: University Press of Southern Denmark, 2007., p. 46.

⁸³ Dannreuther, R., "Recasting the Barcelona Process: Europe and the Greater Middle East". Seeberg, P., "EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security". Odense: University Press of Southern Denmark, 2007., p. 47.

regione siekimo, nauja strategija yra diferencijuota ir pritaikyta konkrečioms sąlygoms atskirose valstybėse. EKP strategijas kūrė tie patys žmonės, kurie buvo atsakingi už ES išsiplėtimą Rytuose. Dėl šios priežasties strateginis dėmesys buvo sukoncentruotas į teigiamą sąlygojimą kai ES apdovanoja tuos partnerius, kurie skiria daugiausiai dėmesio jiems iškeltų sąlygų įvykdymui ir pateisina ES lūkesčius. Tokiame sąlygų iškėlimo modelyje daugiausia dėmesio yra skiriama pasiektiems rezultatams įvertinti, t.y. jei valstybė įgyvendina tikslus greičiau nei kitos, ji yra atitinkamai apdovanojama. Šis strategijos pasikeitimas buvo šiltai sutiktas Barselonos procese dalyvavusių valstybių, kurios buvo sėkmingiausios vykdant ES iškeltus tikslus. Marokas ir Tunisas yra vienos iš šių valstybių, kurios jau ilgą laiką bandė integruoti savo sąlyginai atviras reformoms ekonomikas į ES vidinę rinką palankesnėmis sąlygomis. Kaip bebūtų keista Izraelis taip pat labai pozityviai žiūrėjo į EKP, nes jis matė šią iniciatyvą kaip potencialų mechanizmą, kurio pagalba Izraelis sukurtų artimesnius dvišalius santykius su Europa. Tuo pačiu Izraelis politiškai atsiribojo nuo keblios saugumo padėties regione ir arabų-Izraelio konflikto⁸⁴.

Barselonos proceso metu ES koncentravosi ties laisvąja prekyba bei suteikė EKP valstybėms partnerėms prieigą prie vidinės Europos rinkos. Tai parodo ES politikos nūsikimą nuo regionalizmo paradigmos. Šis politikos pokytis įvyko ES supratu, kad vien laisvos rinkos neužtenka generuojant reformas. ES taip pat suprato, kad norint skatinti reformas reikia iš esmės pakeisti vykdomą politiką ir vertybes. 21 a. pirmojo dešimtmečio viduryje ES skatino savo partneres ne tik būti labiau atviromis, tačiau stengtis tapti panašesnėmis į Europos valstybes. ES taip pat skatino jas bandyti atitikti Europinius standartus bei nuostatas. Tokiu būdu net nesant galimybei ateityje tapti ES narėmis, integracija su Europa vis tiek gali duoti naudos, kuri mažų mažiausiai pasireikš laisvesne prieiga prie Europos rinkų. Gaunama nauda nėra priklausoma nuo Viduržemio jūros pakrantės regioninės integracijos, o nuo pavieniu valstybių pastangų vykdant bendradarbiavimą su ES. Kuo daugiau valstybė įdeda pastangų siekiant integruotis su Europa, tuo didesnis bus atlygis iš ES. 2007 šis skatinimas tapo dar patrauklesnis kai atsirado „ES reformų bonusas“, kuris suteikė papildomus 10% skiriamų finansų valstybėms, kurios geriausiai vykdė ES iškeltus tikslus⁸⁵.

ES siūlo savo kaimynams galimybę dalyvauti įvairiose ES programose ir vienuolikoje iniciatyvų, kurios skatina politinį, saugumo, ekonominį ir kultūrinį bendradarbiavimą. Žiūrint iš realizmo perspektyvos, šiuo atveju Europa yra hegemonas, kuris nurodo šias „bendras vertybes“ ir kaip reikia jų

⁸⁴ Dannreuther, R., "Recasting the Barcelona Process: Europe and the Greater Middle East". Seeberg, P., "EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security". Odense: University Press of Southern Denmark, 2007, p. 48.

⁸⁵ Dannreuther, R., "Recasting the Barcelona Process: Europe and the Greater Middle East". Seeberg, P., "EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security". Odense: University Press of Southern Denmark, 2007, p. 48.

laikytis. ES logiką slypinčią po EKP strategijomis galima suprasti kaip ES bandymą paskatinti savo kaimynus suprasti idėjas pagrindžiančias jos struktūrinę galią ir sekti ES pavyzdžiu⁸⁶.

ES nekvestionuoja to kaip turi būti įsivaizduojamos „bendros vertybės“ ir kas į tai įeina. Tam, kad sustiprinti ES kaip normatyvinės jėgos supratimą pakanka fakto, kad bendros normos yra svarbiausias ES vykdomos politikos *raison d'être* (egzistavimo esmė). Šis įsitikinimas atsispindi EKP ambicijose siekiant išspręsti konfliktus Artimųjų Rytų regione ir paskatinti politinius pokyčius autoritariniuose režimuose. Pasiiekti šiems tikslams ES naudoja bendrai sutartus veiksmų planus, kurie yra paremti „bendromis vertybėmis ir interesais“. Jei šalys partnerės sugebėtų pasiekti ES patenkinančius standartus, tai jos taip pat turėtų sugebėti įgalinti vietinius veikėjus ir institucijas kartu judėti sparčiu reformų tempu. Iš to galima daryti prielaidą, kad kaimyninių šalių pajėgumo vystymasis priklauso nuo jų sugebėjimo kopijuoti ES normas.⁸⁷

Tačiau realybėje Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalių veiksmų planai buvo derinami su autoritarinių režimų elitu, kurio atstovai nebūtinai turi tokį patį „bendrų vertybių“ supratimą kaip ES. Dėl to ES normatyvinė galia praranda savo legitimumą tarp Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalių gyventojų, kurie supranta ES propaguojamas vertybes visiškai skirtingai nei jų režimai. Viduržemio jūros pakrantės autoritariniai režimai yra suinteresuoti glaudžių santykių su ES palaikymu dėl gaunamo finansavimo, paramos ir žinoma savo nedemokratinės valdžios santvarkos išsaugojimo. Artimųjų Rytų gyventojams ES normatyvinė galia reiškia viltį išsilaisvinti nuo valdančio elito primestų suvaržymų. Šis reiškinys neliko nepastebėtas Europos Parlamento, kuris paskelbė ataskaitą apie EKP. Joje buvo teigiama, jog EKP neturi būti instrumentu leidžiančiu „palaikyti *status quo*, o instrumentu įpareigojančiu ES remti kaimyninių šalių piliečius siekiant politinės laisvės, demokratijos ir teisingumo [...]”⁸⁸.

ES tikėjimas normų galia sugretino EKP su nusisekusia politika Centrinėje ir Rytų Europoje. Tai suteikė labai mažai vietos naujoms idėjoms ir apmastymams apie normų conceptualizavimą ir tai kaip ES modelis gali veikti pietinės Viduržemio jūros pakrantės šalyse. Vidurio ir Rytų Europos komunistinė istorija ir paveldas negali būti prilyginama Artimųjų Rytų kolonializmo palikimui. Dėl šios priežasties negalima ignoruoti istoriškai ir regioniniu pagrindu susidariusių diskursų, kurie apibrėžia Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų aktorių ypatybes sąveikaujant su ES aktoriais. Be to, buvusioms komunistinėms valstybėms buvo pasiūlyta tapti ES narėmis, tačiau Viduržemio jūros pakrantės valstybėms buvo pasiūlyta tik artimesni ryšiai su ES ir jokių perspektyvų tapti narėmis. ES naudota

⁸⁶ Pace, M., "Norm shifting from EMP to ENP: the EU as a norm entrepreneur in the south?". *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 20 (No. 4), 2007, p. 667.

⁸⁷ Pace, M., "Norm shifting from EMP to ENP: the EU as a norm entrepreneur in the south?". *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 20 (No. 4), 2007, p. 667.

⁸⁸ Pace, M., "Norm shifting from EMP to ENP: the EU as a norm entrepreneur in the south?". *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 20 (No. 4), 2007, p. 667.

praktika priimant naujas nares, kuri yra paremta Rytų ir Centrinės Europos valstybių demokratinės transformacijos principu ir *acquis communautaire* (ES Bendrijos teisės bei jos taikymo praktikos visuma, kurią privalo perimti valstybės stojančios į ES⁸⁹) užtikrinimu, negali būti atkartota Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalyse⁹⁰.

Po visomis ekonominėmis EKP paskatomis taip pat slepiasi žymiai rimtesnė saugumo dimensija nei buvo Barselonos proceso metu. Naujai apibrėžta Europos kaimynystė atspindi vis labiau didėjančią ES saugumo buferinę zoną ir pirmąją gynybos liniją nuo pagrindinių pavojų keliančių grėsmę ES saugumui. 2003 m. Europos saugumo strategija pirmą kartą atvirai ir aiškiai apibrėžė šiuos pavojus – tarptautinis terorizmas, masinio naikinimo ginklų platinimas, regioniniai konfliktai, valstybių žlugimas ir organizuotas nusikalstamumas. ES pradėjo skirti vis daugiau dėmesio savo pačios saugumui užtikrinti, o vakarietišku vertybių, demokratizacijos ir žmogaus teisių skatinimas regione, daugiau ar mažiau, taip ir liko tik oficialioje ES retorikoje. Analizuojant ES vykdomą politiką Viduržemio jūros pakrantės regiono atžvilgiu, galima teigti, jog problema yra ta, kad nustatant prieš tai nurodytų pavojų kilmę Pietinės Viduržemio jūros pakrantės valstybėse nebuvo atskirtos nuo platesnio Artimųjų Rytų regiono. To pasekmė buvo ES susikonsolidavimas ties strategija pašalinti pagrindinėms grėsmėms kylančioms iš Artimųjų Rytų regiono centro (pvz. Irakas), tuo nustumiant artimiausioje kaimynystėje esančias arabų šalis į antrą planą⁹¹.

Dar vienas EKP trūkumas yra tas, kad realiai nėra nei vienos gerai funkcionuojančios demokratijos naujai apibrėžtoje Europos kaimynystėje. Artimųjų Rytų valstybės, kurias galima priskirti prie turinčių oficialias ar neoficialias dinastijas, turi nemažai tarpusavio panašumų, kaip naftos ištekliai, politinis islamas kaip nuslopinta politinė opozicija bei radikalios islamistų grupuotės, kurios yra terorizmo ir pavojaus ES saugumui šaltinis. Šios valstybės turi labai mažai arba visiškai neturi jokio bendrumo jausmo su Europietišku identitetu. Atvirkščiau, daugelis jų pabrėžia savo skirtingumą nuo „sugedusių“ vakarietišku visuomenių⁹². Šiuo atveju ES bandymas pristatyti save kaip sektiną pavyzdį šioms valstybėms neprisideda prie žymesnio demokratizacijos skatinimo regione, nes dažnu atveju Europa nėra matoma kaip sektinas pavyzdys transformuojant savo visuomenes.

⁸⁹ Valstybinė lietuvių kalbos komisija, 2014. *Ką reiškia prancūziškas terminas „acquis communautaire“*. <http://www.vlkk.lt/lit/239> [Žiūrėta: 06 11 2014]

⁹⁰ Pace, M., "Norm shifting from EMP to ENP: the EU as a norm entrepreneur in the south?". *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 20 (No. 4), 2007, p. 668.

⁹¹ Dannreuther, R., "Recasting the Barcelona Process: Europe and the Greater Middle East". Seeberg, P., *"EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security"*. Odense: University Press of Southern Denmark, 2007, p. 48.

⁹² Emerson, M., "The Long and Hazardous Route to Democracy: Introduction and Conclusions". Emerson, M., Young, R. *"Democracies's Plight in the European Neighborhood. Struggling Transitions and Proliferating Dynasties"*, 2009, p. 29.

Europos kaimynystės politikoje ES naudoja dvigubą strategiją, kuri prieštarauja pati sau. ES nori užtikrinti savo saugumą siekiant išlaikyti stabilumą Artimųjų Rytų regione, tačiau tuo pat metu siekia skatinti demokratizacijos procesą regione, kuris gali daugiau ar mažiau sutrikdyti regioninį stabilumą. Tam, kad plačiau apibūdinti šią dvigubą strategiją kaip pavyzdį galima panaudoti Maroko atvejį. Tiek Barselonos proceso metu, tiek EKP ES nuosekliai laikėsi demokratizacijos skatinimo pozicijos, tačiau realybėje ES vykdoma politika skatinant demokratizaciją Maroke buvo beveik nepastebima. Sunku suprasti kaip ES gali skatinti demokratizaciją kai tuo pat metu yra baiminamasi islamiškų judėjimų ir vienas iš svarbiausių tikslų yra stabilumas Maroke⁹³. Iš išorės stimuliuojamas demokratinės transformacijos procesas automatiškai reiškia tam tikrą nestabilumo periodą. Taip pat demokratinė transformacija priklauso nuo „patikimų“ demokratijos siekiančių vidinių aktorių. Tačiau dažnu atveju Artimuosiuose Rytuose opozicinės pro-demokratinės jėgos sudaro nuosaikios islamiškos partijos ar judėjimai, kurie nepasižymi „patikimumu“ žiūrint iš ES perspektyvos. Siekdama užtikrinti savo saugumą ir stabilumą Artimųjų Rytų regione ES auکوja galimybes realiai demokratinėi transformacijai regione. Jei ES skatins greitas politines transformacijas, kaip buvo Centrinės ir Rytų Europos atveju, Viduržemio jūros pakrantės šalyse, tai gali būti nestabilumo regione priežastimi. Taip pat dažnu atveju tai reikštų nuosaikių islamiškų partijų atėjimą į valdžią, ko stengėsi išvengti ES. Galima daryti išvadą, kad EKP taikomas ES požiūris į anksčiau aptartą „bendrų vertybių“ skleidimą yra paremtas galima valstybių palaipsnine transformacija, kas yra mažai tikėtina. Taip yra dėl ES taikomos dvigubos strategijos Viduržemio jūros pakrantės šalių esančių Europos kaimynystėje atžvilgiu⁹⁴.

ES ir Tuniso pasirašytas veiksmo planas yra dar vienas pavyzdys rodantis, kad demokratizacija Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų regione realybėje nėra ES prioritetas. Veiksmų planas su Tunicu įsigaliojo 2005 m. – anksčiau nei bent kurios kitos ES partnerės Artimųjų Rytų regione. Jame buvo skirta daug dėmesio vidiniam saugumui ir kitiems su saugumu susijusiems aspektams, tačiau šiame veiksmų plane ES taip pat siekė skatinti Tuniso bendradarbiavimą saugumo klausimais su Libija, kuri tuo metu buvo viena iš represyviausių autoritarinių valstybių regione⁹⁵. Tokiu būdu ES siuntė aiškius signalus, kad realybėje ji nelaiko demokratizacijos vienu iš svarbiausių bendradarbiavimo su kaimyninėmis valstybės tikslų.

ES kaip demokratiją skatinančio aktoriaus vaidmuo gavo nelengvą išbandymą kai 2006 m. Palestinos autonomijos rinkimuose netikėtai laimėjo islamistinė grupuotė Hamas, kurią ES ir kiti

⁹³ Pace, M., "Norm shifting from EMP to ENP: the EU as a norm entrepreneur in the south?". *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 20 (No. 4), 2007, p. 668.

⁹⁴ Pace, M., "Norm shifting from EMP to ENP: the EU as a norm entrepreneur in the south?". *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 20 (No. 4), 2007, p. 669.

⁹⁵ Pace, M., "Norm shifting from EMP to ENP: the EU as a norm entrepreneur in the south?". *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 20 (No. 4), 2007, p. 670.

tarptautiniai aktoriai laiko teroristine organizacija. Šie rinkimai buvo laikomi demokratiškais, kurių metu nebuvo užfiksuota žymesnių pažeidimų. Po šių rinkimų įvyko ginkluotas konfliktas tarp Hamas ir Mahmudo Abaso (*Mahmoud Abbas*) vadovaujamos Fatah grupuotės. Vakarų jėgos, ypač JAV, nebuvo patenkinti tokiu rezultatu ir šiame konflikte parėmė tuo metu Palestinos autonomijai vadovavusią Fatah partiją. Tokiu būdu dar kartą prioritetas buvo skirtas saugumui ir stabilumui. Tuo metu padidėjo ES susirūpinimas saugumu ir stabilumu Artimųjų Rytų regione. Tai pasireiškė ne tik konkrečiais veiksmais teikiant pirmenybę stabilumui, tačiau ir smarkiai susilpnėjusia retorika apie demokratijos skatinimą.

Iš vienos pusės dviguba EKP strategija turi reikšmingą įtaką arabų visuomenėms. Oficiali retorika apie demokratizacijos ir žmogaus teisių užtikrinimo svarbą skatina Artimųjų Rytų valstybių piliečius labiau spausti savo valdžią vykdyti liberalias reformas politikos ir ekonomikos sferose. Tai taip pat pasireiškia atskaitomybės savo piliečiams, skaidrumo ir korupcijos mažinimo reikalavimais. Tai ir buvo Hamas laimėjimo rinkimuose priežastis. Jie laimėjo rinkimus ne dėl savo populiarumo, o dėl to, kad esama valdžia buvo matoma kaip labai korumpuota ir neatstovaujanti savo piliečių interesų.

Iš kitos pusės dviguba EKP strategija, kurios vienas iš pagrindinių tikslų yra saugumas ir stabilumas Europoje ir jos kaimynystėje, labiau koncentruojasi ties pokyčių pristabdymu, o ne reikiamų pokyčių skatinimu, kurie galėtų prisidėti prie klestinčių demokratinių visuomenių Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalyse sukūrimo. Taip pat ES baimė leisti islamistiniams politiniams aktoriams dalyvauti demokratizacijos procese yra palanki autoritarinių režimų interesams, kas tik dar labiau sumenkina ES kaip demokratizaciją ir žmogaus teises skatinančio aktoriaus įvaizdį⁹⁶.

2.3 Viduržemio jūros regiono valstybių sąjunga

Viduržemio jūros regiono valstybių sąjunga yra trečiasis ES ir Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų valstybių bendradarbiavimo etapas. Viduržemio jūros regiono valstybių sąjunga buvo įsteigta 2008 m. liepos 13 d. Paryžiuje tuometinio Prancūzijos prezidento Nikolio Sarkozy (*Nicolas Sarkozy*) iniciatyva. Šios sąjungos įsteigime dalyvavo 42 Europos bei Artimųjų Rytų lyderiai. Nauja bendradarbiavimo iniciatyva buvo pradėta su tikslu atgaivinti 1995 m. pradėtą Barselonos procesą. Viduržemio jūros regiono valstybių sąjungos (toliau – VJRVS) steigimo dokumente pabrėžiama, kad būtina „atkreipti dėmesį į daugiašalio bendradarbiavimo, kuris buvo pradėtas 1995 m., trūkumus ir sunkumus“⁹⁷. VJRVS sukūrė naują politinę ir institucinę struktūrą bendradarbiavimui tarp Europos ir Artimųjų Rytų. Tačiau VJRVS nebenaudojo normatyvinės ir regionalizmu pagrįstos strategijos naudotos Barselonos procese ar Europos kaimynystės politikoje. VJRVS skiria daugiau dėmesio pasirinktiems

⁹⁶ Pace, M., "Norm shifting from EMP to ENP: the EU as a norm entrepreneur in the south?". *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 20 (No. 4), 2007, p. 670.

⁹⁷ Seeberg, P., "Union for the Mediterranean – pragmatic multilateralism and the depoliticization of EU-Middle Eastern relations". *Middle East Critique*, Volume 19 (No. 3), 2010, p. 287.

projektams susijusiems su užterštumo mažinimu, infrastruktūros kūrimu, piliečių apsauga ar saulės energija. Šie projektai sukurti taip, kad nesukeltų politinių problemų ar nestabilumo regione. Pradėjus veikti VJRVS galima pastebėti Europos Sąjungos ir Artimųjų Rytų santykių depolitizavimo tendencijų atsiradimą. Palyginus su Barselonos procesu ir EKP, nauja iniciatyva turi mažai ką bendro su jais, tačiau VJRVS vis vien yra „pastatytas“ ant dviejų ankstesnių bendradarbiavimo etapų pamatų. VJRVS tęsia ankstesnių projektų politinę ir institucinę plėtrą, tačiau praktiškai nebeskiria dėmesio tiesioginiam demokratizacijos ir žmogaus teisių skatinimui.

Klasikinė Europos integracijos idėja antroje 20 a. pusėje rėmėsi teiginiu, kad siekiant sumažinti antagonizmą tarp Prancūzijos ir Vokietijos ir išvengti galimų konfliktų reikėjo rasti būdų skatinančių integraciją. Žanas Mone (*Jean Monnet*) ir kiti Europos integracijos architektai neradę tiesioginių būdų federalizmui sukurti rado antrą geriausią būdą tai pasiekti – integruoti anglies ir plieno sektorius⁹⁸. Ernstas Hasas (*Ernst Haas*) knygoje „Europos suvienijimas“ (angl. *The Uniting of Europe*) analizavo šios strategijos dinamiką ir ribas bei nurodė galimus šalutinius poveikius, kurie gali prisidėti prie laipsniškų pokyčių Europos bendruomenėje. Taip pat jis pabrėžė, kad jo nurodyti šalutiniai poveikiai nebūtinai pasireikš automatiškai ir, kad transformacija neįvyks pati savaime⁹⁹. Grįždami prie ankstesnių debatų apie Europos integraciją mes galime suprasti iš kur atsirado VJRVS logika, kuri turi nemažai panašumų su neofunkcionalistiniais integracijos teorijos argumentais. Remiantis šia idėja VJRVS įkūrimas gali būti matomas kaip dvipakopė strategija. Šioje strategijoje trumpalaikis pradinis bendradarbiavimas yra sufokusuotas į nekontraversiškus projektus, o labiau įpareigojančios politinio bendradarbiavimo formos yra matomos ilgalaikio bendradarbiavimo perspektyvoje.

Dėl tam tikrų problemų, ypač susijusių su arabų–Izraelio konfliktu, ši bendradarbiavimo iniciatyva taip ir neįsibėgėjo. Iš arabų pusės kritika buvo susijusi su 2008 gruodį–2009 sausį vykusio karo Gazos ruože ir su Avigdor Lybermano (*Avigdor Lieberman*) paskyrimu Izraelio užsienio reikalų ministru. Izraelis kritikavo arabų valstybes dėl jų reikalavimo, kad Arabų Lyga dalyvautų visuose VJRVS susitikimuose. Šie lėmė VJRVS susitikimų atidėliojimus ir institucinių procedūrų pailginimą. Taip pat prie lėtos VJRVS veiklos pradžios smarkiai prisidėjo ir 2009–2010 m. tarptautinė finansinė krizė¹⁰⁰.

Idėja suteikti naują formą 1995 m. pradėtam Europos Sąjungos ir Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalių bendradarbiavimo procesui atsirado Nikolia Sarkozy (*Nicola Sarkozy*) Prancūzijos prezidento rinkimų kampanijoje 2007 m. Vėliau, N. Sarkozy laimėjus prezidento rinkimus, ši idėja buvo

⁹⁸ Seeberg, P., "Union for the Mediterranean – pragmatic multilateralism and the depoliticization of EU-Middle Eastern relations". *Middle East Critique*, Volume 19 (No. 3), 2010, p. 287.

Seeberg, P., "Union for the Mediterranean – pragmatic multilateralism and the depoliticization of EU-Middle Eastern relations". *Middle East Critique*, Volume 19 (No. 3), 2010, p. 288.

¹⁰⁰ Seeberg, P., "Union for the Mediterranean – pragmatic multilateralism and the depoliticization of EU-Middle Eastern relations". *Middle East Critique*, Volume 19 (No. 3), 2010, p. 288.

pristatyta ES. 2008 m. pradžioje paaiškėjo, kad Vokietijos kanclerė Angela Merkel (*Angela Merkel*) bei keletas kitų šalių vadovai, tarp jų Švedijos ir Jungtinės Karalystės, nepritarė prancūzų siūlomam projektui. Iš dalies tai buvo dėl to, kad pagal Prancūzijos paruoštą projektą šioje iniciatyvoje galėjo dalyvauti tik Europos kaimyninės šalys, esančios Viduržemio jūros pakrantėje¹⁰¹. VJRVS pradžia dar kartelį pademonstravo sunkumus susitarant dėl bendros užsienio politikos tarp ES narių, kaip buvo ir Barselonos proceso ir Europos kaimynystės politikos atvejais. Politinis procesas vedantis link VJRVS įsteigimo buvo gana audringas:

„Prancūzijos vadovybė pasirodė kaip neturinti gilaus supratimo apie egzistuojančias ES politines strategijas Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų regiono atžvilgiu. Šiuo atveju projektas buvo smarkiai pakeistas, kad nebūtų per daug nutolęs nuo esamų bendradarbiavimo santykių. Sukuriant bendrą sekretoriatą šiam projektui buvo dar labiau institucionalizuoti ES ir Viduržemio jūros pakrantės regiono santykiai¹⁰²“.

2008 m. liepos mėnesį VJRVS tapo realybe ir ES išorės santykių internetiniame puslapyje buvo pranešta, kad „Europos ir Viduržemio jūros pakrantės regiono bendradarbiavimas, anksčiau žinomas kaip Barselonos procesas, buvo atgaivintas ES viršūnių susitikimo metu Paryžiuje 2008 m. kaip Viduržemio jūros regiono valstybių sąjunga¹⁰³“. VJRVS narėmis tapo 43 valstybės – iš jų 27 ES valstybės narės, 12 Viduržemio jūros pakrantės regiono valstybių bei dar 4 valstybės: Bosnija ir Hercegovina, Kroatija, Juodkalnija ir Monakas¹⁰⁴.

Dėl būtinybės suderinti Prancūzų iniciatyvą su ES valstybių narių interesais Europos Komisija įsitraukė į šį procesą. Nepaisant pirminių ambicijų lygiai paskirstyti įtaką šiam projektui tarp Europos Sąjungos ir jos kaimyninių šalių, vis dėlto pagrindinis dominuojantis vaidmuo atiteko ES aktoriams. Taip pat, dėl VJRVS tikslo garantuoti stabilumą ir saugumą Viduržemio jūros pakrantėje „ES vis labiau ir labiau tolo nuo siekimo sukurti „gerai valdomų valstybių ratą“ pietinėje ES kaimynystėje ir susikonsolidavo ties „griežtai valdomų valstybių rato kūrimo¹⁰⁵“.

Akivaizdus autoritarinių Artimųjų Rytų režimų noras išlaikyti savo galią ir nebūti spaudžiamiems vykdyti liberalias reformas yra svarbus faktas paaiškinant realistiškas ir pragmatiškas tendencijas VJRVS bendradarbiavimo modeliuose tarp ES ir Artimųjų Rytų valstybių. ES pasirinko nemesti iššūkio

¹⁰¹ Seeberg, P., "Union for the Mediterranean – pragmatic multilateralism and the depoliticization of EU-Middle Eastern relations". *Middle East Critique*, Volume 19 (No. 3), 2010, p. 288.

¹⁰² Seeberg, P., "Union for the Mediterranean – pragmatic multilateralism and the depoliticization of EU-Middle Eastern relations". *Middle East Critique*, Volume 19 (No. 3), 2010, p. 288.

¹⁰³ Seeberg, P., "Union for the Mediterranean – pragmatic multilateralism and the depoliticization of EU-Middle Eastern relations". *Middle East Critique*, Volume 19 (No. 3), 2010, p. 288.

¹⁰⁴ Bicchi, F., "The Union for the Mediterranean, or the Changing Context of Euro-Mediterranean Relations". *Mediterranean Politics*, Vol 16, 2011, p. 6.

¹⁰⁵ Seeberg, P., "Union for the Mediterranean – pragmatic multilateralism and the depoliticization of EU-Middle Eastern relations". *Middle East Critique*, Volume 19 (No. 3), 2010, p. 289.

autoritariniams Artimųjų rytų režimams ir tokiu būdu paliko neišspręstus politinius prieštaravimus VJRVS platformoje.

Pragmatiškos EKP strategijos aspektus galima įžvelgti VJRVS platformoje. Bendradarbiavimo su Jordanija pavyzdys atspindi VJRVS pragmatiškumą ir nutolinimą nuo demokratizacijos skatinimo. ES delegacijos Jordanijoje tuometinis vadovas Patrikas Renauldas (*Patrick Renauld*) 2009 m. apibūdino ES strategijas fokusuotas į pagalbos suteikimą Jordanijos režimui nekontroversiškose srityse kaip vanduo, energija ir ūkio infrastruktūra. Šios sritys nėra tiesiogiai susijusios su VJRVS vykdomais projektais Jordanijoje, tačiau jų nekontraversiškas pobūdis sudaro paralelę tarp jų ir VJRVS projektų. Patriko Renauldo (*Patrick Renauld*) teigimu, derybose su Jordanijos vadovais yra sunku pradėti dialogą apie kitas sritis, kurios gali būti politiškai kontraversiškesnės¹⁰⁶. Šią tendenciją sustiprina faktas, kad Jordanijos režimas po VJRVS įkūrimo pergyveno problematišką periodą, kurio metu augantis vidinis spaudimas ir nestabili situacija regione lėmė sustiprėjusią politinę kontrolę ir reformų atidėjimą arba atšaukimą.

Galima daryti išvadą, kad EKP ir VJRVS yra akivaizdus tęstinumas kieno???. Ričardas Gillespie (*Richard Gillespie*) patvirtina šią išvadą teigdamas, kad pragmatizmą galima matyti kaip sudarantį VJRVS *raison d'être*: „Viduržemio jūros pakrantės regiono sąjungos prasmė yra suteikti Viduržemio jūros regiono valstybės partnerėms, kurios nori artimesnių santykių su Europa, naujas galimybes bendradarbiauti vykdant prioritetinius projektus, kurie neiškelia politiškai jautrių klausimų“¹⁰⁷.

Pragmatizmas ES užsienio politikoje šiame kontekste gali būti apibūdintas kaip priešingas normatyvinei „kaip turi būti“ pozicijai priskiriamai Barselonos procesui ir jo ambicijomis skatinti demokratizaciją. VJRVS politika remiasi pozicija „kaip galėtų būti“, pavyzdžiui pripažįstant tam tikrus limitus to ką įmanoma pasiekti regione, su kuriuo bendradarbiauti yra gana sudėtinga. ES susidūrusi su iššūkiais iš savo kaimynų pietuose ir rytuose pasirinko susilaikyti nuo primygtinio reikalavimo vykdyti normatyvinius ES siekius. Ričardas Rorty (*Richard Rorty*) yra pasakęs, kad ES naudodamasi VJRVS „atsikrato Platonui ir Marksui būdingo įsitikinimo, kad būtina plėtoti išsamias teorijas norint išsiaiškinti kaip užbaigti neteisingumą“¹⁰⁸. Priešingai nei Barselonos proceso metu, VJRVS nėra įrankis skirtas pakeisti regione nusistovėjusią tvarką, bet yra įrankis įgyvendinti vietinius ir pragmatinius sprendimus.

Analizuojant VJRVS iš šios perspektyvos galima kalbėti apie bendradarbiavimą tarp skirtingą galią turinčių partnerių, kur dominuojanti pusė supranta, kad Artimuosiuose Rytuose galima siekti

¹⁰⁶ Seeberg, P., "Union for the Mediterranean – pragmatic multilateralism and the depoliticization of EU-Middle Eastern relations". *Middle East Critique*, Volume 19 (No. 3), 2010, p. 290.

¹⁰⁷ Gillespie, R., "Significance and Prospects of the Union for the Mediterranean". *Foundation for European Progressive Studies (The Euro-Mediterranean Dialogue: Prospects For an Area of Prosperity and Security)*, Brussels, 2009, p. 82.

¹⁰⁸ Seeberg, P., "Union for the Mediterranean – pragmatic multilateralism and the depoliticization of EU-Middle Eastern relations". *Middle East Critique*, Volume 19 (No. 3), 2010, p. 291.

„realpolitik“. ES šiuo atžvilgiu skiriasi nuo JAV. Rolando Danreuterio (*Roland Dannreuther*) teigimu: „Europa per pastarąjį dešimtmetį yra linkusi tapti labiau realistiška savo ambicijose, labiau kategoriška siekiant didesnės įtakos ir demonstruojanti didesnę politinę ir karinę-saugumo galia. Taip pat suvokianti Europos ir ES kaip nuoseklaus ir vieningo strateginio akto trūkumus ir silpnybes¹⁰⁹“.

R. Danreuteris teigia, kad ES po truputį tampa santvarka, kurią charakterizuoja taip vadinamas „kategoriškas daugiašališkumas¹¹⁰“. ES vykdoma politika, įskaitant VJRVS įsteigimą, pabrėžia jos kaip pragmatiško akto charakterį.

VJRVS Viduržemio jūros pakrantės regionui suteikė naują dimensiją diskusijoms apie ES užsienio politikos pragmatizmą, kuri suteikė legitimumą autoritariniams režimams Artimuosiuose Rytuose. Holgeris Albrechtas (*Holger Albrecht*) ir Oloveris Šlumbergeris (*Oliver Schlumberger*) teigia, jog autoritariniai arabų režimai naudojami įvairiomis strategijomis siekiant sustiprinti savo valdžią. Jie akcentuoja politikos sferas, kurias jie mato kaip svarbiausias ir dažniausiai pasirenkamas arabų autokratų siekiant išsaugoti savo nedemokratinis režimus:

1. Legitimumo struktūra ir strategijos pasiekti legitimumui;
2. Elito kaita;
3. „Imitacinis“ institucijų kūrimas;
4. Kooptacija;
5. Išorinė įtaka¹¹¹.

Išskiriant išorines ir vidines politikos sferų dimensijas, išorinė dimensija pažymi iki kokio lygio išorinė galia laiko tam tikrą režimą legitimu. Nagrinėjant ES ir Artimųjų Ryšių santykius, svarbu paminėti autoritarinių režimų gebėjimą pasiekti tokių bendradarbiavimo sutarimų su ES, kurie neįtakoja politinio *status quo* ir neigiamai nepaveikia jų legitimumo. Tai gali būti paaiškinti bendras ES ir Artimųjų Rytų valstybių interesas sukuriant saugią aplinką Viduržemio jūros pakrantės regione. Šį aspektą apibūdina Roberto Alibonis (Roberto Aliboni) ir Fouadas M. Amoras (Fouad. M. Ammor):

„[...] prieš Rugsėjo 11 d. įvykius Islamistų opozicinės jėgos daugumoje Europos valstybių buvo matomos kaip vidaus politinė opozicija režimams, kurių daugumą ES šalys laiko autoritariniais [...] Šiandien situacija yra visiškai pasikeitusi, ko rezultate pastaraisiais metais ženkliai sustiprėjo bendradarbiavimas tarp valstybių esančių abejose

¹⁰⁹ Dannreuther, R., "Recasting the Barcelona Process: Europe and the Greater Middle East". Seeberg, P., "EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security". Odense: University Press of Southern Denmark, 2007, p. 54.

¹¹⁰ Dannreuther, R., "Recasting the Barcelona Process: Europe and the Greater Middle East". Seeberg, P., "EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security". Odense: University Press of Southern Denmark, 2007, p. 55.

¹¹¹ Seeberg, P., "Union for the Mediterranean – pragmatic multilateralism and the depoliticization of EU-Middle Eastern relations". *Middle East Critique*, Volume 19 (No. 3), 2010, p. 291.

Viduržemio jūros pusėse siekiant nuslopinti islamistišką terorizmą ir reguliuoti imigraciją. Bendradarbiavimas suaktyvėjo tiek dvišaliuose santykiuose, tiek Viduržemio jūros pakrantės regiono sąjungos platformoje ¹¹².

Dar vienas įdomus su tuo susijęs aspektas yra tai, kad bendradarbiavimas saugumo klausimais operaciniame lygyje tarp Europos ir Artimųjų Rytų slaptųjų tarnybų ženkliai išaugo. Šis aspektas taip pat gali turėti įtakos padedant išsilaikyti autoritariniams Artimųjų Rytų režimams. Tai dar kartą parodo bendrus interesus tarp ES ir Artimųjų Rytų partnerių bendradarbiaujant saugumo klausimais VJRVS platformoje ¹¹³.

Atsižvelgiant į Barselonos proceso organizacinį kontekstą, kurio pagrindu buvo kuriama VJRVS platforma, nauja bendradarbiavimo iniciatyva pasižymi prioritetų perskirstymu dvejose dichotomijose: regionalizme arba dvišaliuose santykiuose ir funkcionalizme arba politizavime. VJRVS simbolizuoja nūsiskimą nuo regionalizmo suvokiamo per Barselonos proceso prizmę ir dar labiau susilpnėjusią ES strategiją formuojant Viduržemio jūros pakrantės regioną. Tačiau mažai tikėtina, kad įvyks ES ir Viduržemio jūros pakrantės regiono santykių depolitizacija regioninėje dimensijoje, kurios buvo tikėtasi pradedant naują iniciatyvą ¹¹⁴.

VJRVS matomas nūsiskimas nuo regionalizmo ir didesnio dėmesio skyrimas dvišaliams santykiams. Šis procesas vyksta dvejais būdais. Pirma, pagrindinis VJRVS tikslas yra skatinti projektus tarp bendradarbiauti linkusių valstybių, ypač geografiškai artimose Europai šalyse. Taip pat, toks dėmesio perskirstymas gali būti matomas kaip simbolizuojantis pragmatizmą, kuris labiau pritraukia valstybes prie bendradarbiavimo, o ne atstumia jas. Tuo pat metu, ne regioninio bendradarbiavimo lygiui skiriamas dėmesys netiesiogiai parodo, kad regioninis lygmuo negali atnešti norimų rezultatų. Tokia politika sumenkina ES Viduržemio jūros pakrantės regiono atžvilgiu vykdomos užsienio politikos reikšmę. Ši politika taip pat simbolizuoja padidėjusį realizmo lygį ES užsienio politikoje ¹¹⁵.

Palyginus su ankstesnėmis ES bendradarbiavimo su Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalimis iniciatyvomis, ženkliai padidėjęs VJRVS valstybių narių skaičius tik prisideda prie regionalizmo susilpninimo. Buvo sunku pasiekti konsensuą jau su Barselonos proceso narėmis, o dar trijų Pietų Europos valstybių pridėjimas prie bendradarbiavimo iniciatyvos šios užduoties tikrai nepalengvina. Dirbant su daugiau narių iškyla poreikis suderinti didesnį kiekį įvairių interesų. Tai padidina poreikį

¹¹² Aliboni, R., Ammor, F. M., "Under the Shadow of 'Barcelona': From the EMP to the Union for the Mediterranean". *Euromesco Paper*, Vol 77, 2009, p. 14.

¹¹³ Seeberg, P., "Union for the Mediterranean – pragmatic multilateralism and the depoliticization of EU-Middle Eastern relations". *Middle East Critique*, Volume 19 (No. 3), 2010, p. 292.

¹¹⁴ Bicchi, F., "The Union for the Mediterranean, or the Changing Context of Euro-Mediterranean Relations". *Mediterranean Politics*, Vol 16, 2011, p. 8.

¹¹⁵ Bicchi, F., "The Union for the Mediterranean, or the Changing Context of Euro-Mediterranean Relations". *Mediterranean Politics*, Vol 16, 2011, p. 9.

susikoncentruoti ties ne regioniniais projektais ir sumenkina galimybę bendrai pasiekti užsibrėžtus tikslus dėl didelio valstybių narių skaičiaus¹¹⁶.

VJRVS buvo pristatytas kaip Barselonos proceso atnaujinimas, kuris išgelbės bendradarbiavimo projektą nuo politizacijos visose jo sferose. VJRVS sumažino bendrą politinį ES ir Viduržemio jūros pakrantės regiono šalių santykių reikšmingumą, tuo pat metu nesugebant atsispirti nacionaliniams šio projekto narių interesams. Perėjus nuo regioninio į dvišalį ir tarpvyriausybinių bendradarbiavimą politizacijos lygmuo vis tiek išliko gana aukštas. Tai įvyko pagrinde dėl sužlugusių taikos derybų tarp Izraelio ir arabų valstybių¹¹⁷.

Naujoje bendradarbiavimo iniciatyvoje galima pastebėti padidėjusį funkcionalizmą. VJRVS buvo apibūdintas kaip „projektų sąjunga“, kurią dar tiksliau galima būtų apibūdinti kaip „projektų projektą“. Žiūrint iš šios perspektyvos VJRVS reprezentuoja nemažai ambicingų inovacijų, kurios veda prie specializuotų techninių agentūrų sukūrimo bei naujų administracinių ir politinių institucijų sukūrimo. VJRVS taip pat skatina naują bendradarbiavimą tarp privačių ir valstybinių aktorių, ypač finansuojant naujus projektus. Tai suteikia galimybę Persų įlankos šalių kapitalui prisidėti prie projektų finansavimo. Tačiau nebuvo sulaukta didesnio susidomėjimo VJRVS projektų finansavimu, išskyrus projektus susijusius su saulės energija¹¹⁸.

Galima teigi, kad funkcionalizmas netapo nauju Europos ir Viduržemio jūros pakrantės regiono bendradarbiavimo esminiu aspektu ir išliko gana aukštas politizacijos lygis regioniniu lygiu. Galima išskirti tris atskirus procesus įtakančius Europos Sąjungos ir Viduržemio jūros pakrantės regiono bendradarbiavimo politizaciją: 1) arabų–Izraelio konfliktas, 2) nacionalinių atskirų valstybių interesų iškilimas ir 3) sumažėjęs ES dėmesys žmogaus teisėms ir geram valdymui¹¹⁹.

Pirma, arabų–Izraelio konfliktas yra labiausiai Europos ir Viduržemio jūros pakrantės šalių santykių politizaciją įtakovantis reiškinys. Europos ir Viduržemio jūros pakrantės šalių santykiai yra susiję su Artimaisiais Rytai, ir ypač su arabų ir Izraelio santykiais, dėl keleto priežasčių: simbolinio santykio tarp Barselonos proceso ir Artimųjų Rytų taikos proceso, ypač iš ES perspektyvos; tiesioginio kai kurių Viduržemio jūros pakrantės šalių dalyvavimo šiame konflikte; plataus arabų–Izraelio konflikto rezonanso Europoje ir Artimuosiuose Rytuose; faktas, kad tarp kitų konfliktų Viduržemio jūros regione

¹¹⁶ Bicchi, F., "The Uniof for the Meditteranean, or the Changing Context of Euro-Mediterranean Relations". *Mediterranean Politics*, Vol 16, 2011, p. 9.

¹¹⁷ Bicchi, F., "The Uniof for the Meditteranean, or the Changing Context of Euro-Mediterranean Relations". *Mediterranean Politics*, Vol 16, 2011, p. 11.

¹¹⁸ Bicchi, F., "The Uniof for the Meditteranean, or the Changing Context of Euro-Mediterranean Relations". *Mediterranean Politics*, Vol 16, 2011, p. 11.

¹¹⁹ Bicchi, F., "The Uniof for the Meditteranean, or the Changing Context of Euro-Mediterranean Relations". *Mediterranean Politics*, Vol 16, 2011, p. 11.

arabų–Izraelio konfliktas išlieka „karštu“, o ne užšaldytu konfliktu. Įsteigiant VJRVS nebuvo numatytas jokie didesnio ES diplomatinio įsikišimo sprendžiant šį konfliktą¹²⁰.

Pirmi šio konflikto įtakos bendradarbiavimui požymiai pasireiškė dar nespėjus išdžiūti rašalui po VJRVS deklaracijos pasirašymo, kai darbotvarkė buvo visiškai sustojusi dėl Izraelio prieštaraavimo dėl Arabų Lygos, kaip stebėtojo statuso, turinčio galios įsikišti, įtraukimo į projektą. Šis konfliktas taip pat pasireiškė 2008 m. gruodžio–2009 m. sausio karo Gazos ruože metu. Arabų valstybės šio karo metu boikotavo visus susitikimus, kurie pradėjo vėl vykti tik 2009 m. liepos mėnesį. Benjaminas Netanjahu (*Benjamin Netanyahu*) išrinkimas Izraelio premjeru dar labiau komplikavo VJRVS darbą, nes arabų valstybės nesutiko tęsti darbą su Izraelio vyriausybe, kuri nepripažįsta dviejų šalių sprendimo Palestinos–Izraelio konflikte. Nuo pat VJRVS įkūrimo suplanuoti susitikimai dažniausiai nevykdavo laiku. Didesni ar mažesni VJRVS darbo trukdžiai dėl arabų–Izraelio konflikto buvo juntami iki pat 2011 m. prasidėjusio „Arabų pavasario“, po kurio VJRVS veikla buvo dar labiau pristabdyta¹²¹.

Antra VJRVS politizacijos priežastis susijusi su nacionaliniais interesais yra mažiau žinoma, tačiau turinti ne mažesnę svarbą. VJRVS yra pažeidžiama ir gali suirti dėl didelio regioninių konfliktų ir ginčų skaičiaus, ypač kai prie bendradarbiavimo iniciatyvos buvo prijungtos Vakarų Balkanų šalys. Pavyzdžiui, 2009 m. VJRVS generalinio sekretoriaus rinkimai sukėlė nemažai įtampų tarp Turkijos, kuriai atiteko generalinio sekretoriaus postas ir Graikijos bei Kipro, kurie prieštaravo šiam paskyrimui. Galiausiai Turkija sutiko atsisakyti šio posto, kuris galiausiai atiteko Jordanijai¹²². Tai tik vienas iš daugelio pavyzdžių kaip nacionaliniai interesai ir iš jų kylantis konfliktai gali trukdyti VJRVS veiklai.

Trečias procesas įtakojantis VJRVS politizaciją yra labiau susijęs su ES vykdoma politika. VJRVS pasižymi Europos ir Viduržemio jūros pakrantės regiono santykių depolitizacija. Tai labiausiai pasireiškė žmogaus teisių, gero valdymo ir demokratizacijos sferose. Vis mažiau dėmesio yra skiriama „geram valdymui“ ir labiau koncentruojamasi ties „pakankamai geru valdymu“¹²³. Tai įtakojo pragmatiškai ES interesai ir žymiai sumažėjusios ambicijos šiose sferose.

VJRVS politikoje tuo pat metu galima pastebėti Europos ir Viduržemio jūros pakrantės regiono santykių politizaciją ir judėjimą link depolitizacijos. VJRVS yra smarkiai politizuotas projektas regioniniame lygmenyje dėl arabų–Izraelio konflikto. Tuo pat metu VJRVS turinys yra depolitizuotas dėl žemo ES intereso vykdant projektus vedančius link politinės transformacijos ir Artimųjų Rytų

¹²⁰ Bicchi, F., "The Uniof for the Meditteranean, or the Changing Context of Euro-Mediterranean Relations". *Mediterranean Politics*, Vol 16, 2011, p. 12.

¹²¹ Bicchi, F., "The Uniof for the Meditteranean, or the Changing Context of Euro-Mediterranean Relations". *Mediterranean Politics*, Vol 16, 2011, p. 13.

¹²² Bicchi, F., "The Uniof for the Meditteranean, or the Changing Context of Euro-Mediterranean Relations". *Mediterranean Politics*, Vol 16, 2011, p. 14.

¹²³ Bicchi, F., "The Uniof for the Meditteranean, or the Changing Context of Euro-Mediterranean Relations". *Mediterranean Politics*, Vol 16, 2011, p. 14.

autoritarinių režimų noro žūt būt išlaikyti savo valdžią ir nepakeisti nusistovėjusio *status quo*. Paradoksalu, bet arabų valstybių ir Izraelio santykių politizacija tiesiogiai įtakoja VJRVS darbotvarkės depolitizaciją siekiant vidinių pokyčių arabų valstybėse. Kuo daugiau Europos ir arabų valstybių dėmesio sulaukia šis konfliktas, tuo mažiau kritikos susilaukia arabų autokratai ir jų režimai¹²⁴.

Prie VJRVS kritikos taip pat galima pridėti faktą, kad šis bendradarbiavimo projektas buvo sukurtas tuo metu kai ES neegzistavo bendras santykių su Viduržemio jūros pakrantės šalimis diskursas. To pasekmė buvo VJRVS institucijų „sustingimas“, prie ko taip pat prisidėjo sumažėjusios ES užsienio politikos ambicijos¹²⁵. Vietoje to, kad taptų demokratinę transformaciją ir žmogaus teises skatinančiu įrankiu, VJRVS tapo bendrą saugumą užtikrinanti institucija. Kaip teigė Alvara de Vaskocela (*Alvara de Vasconcelos*):

„Daugumos nedemokratinų Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų valstybių vadovai demokratinio progreso trūkumą pateisina dėl būtinybės sustabdyti politinio islamo paplitimą, su kuo sutinka ir dauguma ES valstybių narių. Tuo pat metu, Europos požiūris į politinį islamą pradėjo po truputį keistis. Tai įvyko dėl *status quo* palaikymo pasekmių suvokimo ir poreikio skatinti laipsnišką reformų procesą¹²⁶“.

Maiklas Emersonas (*Michael Emerson*) jau 2005 m. teigė, kad ES privalo keisti požiūrį į nuosaikias islamiškas politines jėgas Artimuosiuose Rytuose ir numatė galimas represyvos autoritarinių režimų politikos prieš šias jėgas priežastis:

„ES privalo pakeisti savo požiūrį ir turėti atviresnį ir konstruktyvų požiūrį į nuosaikias ir demokratiją palaikančius islamistų partijas Artimųjų Rytų šalyse. Šios partijos pasižymi nemažu piliečių palaikymu ir legitimumu, nepaisant to, kad autoritariniai režimai prieš juos plačiai naudoja represiją ir fakto, kad šių partijų nariai neužima svarbių politinių pozicijų. Šios represyvos tendencijos savyje kaupia neramumus, diskredituoja nuosaikius opozicijos elementus ir tuo pačiu netiesiogiai padeda radikalioms grupėms įgauti populiarumą. Tai yra uždaras ratas, vedantis tik prie dar represyvesnių priemonių prisidengiant kova prieš radikalųjį islamą ir terorizmą. Per savo diplomatinį bendradarbiavimą su autoritarinių valstybių vadovais ES sumažina demokratizacijos galimybes regione ir kenkia savo kaip demokratiją ir žmogaus teises skatinančio akto akto įvaizdžiui¹²⁷“.

Artimųjų Rytų valstybės, taip pat kaip ir ES valstybės narės, yra suinteresuotos savo saugumu. Svarbus šios problemos aspektas yra klausimas kaip reikia elgtis su islamistų judėjimais ir politinėmis partijomis Artimuosiuose Rytuose. Galima pastebėti augantį konsensuą, nors ir ne oficialų, tarp Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų valstybių vadovų kalbant apie svarbą sprendžiant radikalių ir opozicinių grupuočių klausimą. Ši tendencija prisideda prie nuosaikių islamistų partijų ir judėjimų

¹²⁴ Bicchi, F., "The Union for the Mediterranean, or the Changing Context of Euro-Mediterranean Relations". *Mediterranean Politics*, Vol 16, 2011, p. 14.

¹²⁵ Bicchi, F., "The Union for the Mediterranean, or the Changing Context of Euro-Mediterranean Relations". *Mediterranean Politics*, Vol 16, 2011, p. 17.

¹²⁶ Vasconcelos, A. D., "Union for the Mediterranean: The Political Security Agenda". *Foundation for European Progressive Studies. The Euro-Mediterranean*, 2009, p. 61.

¹²⁷ Young, M., Young, R., "Democracy's Plight in the European Neighborhood. Struggling Transitions and Proliferating Dynasties". Brussels: CEPS, 2009, p. 30.

galimybių dalyvauti politinėse diskusijose VJRVS platformoje. Tokiu būdu šie nuosaikūs vietiniai politiniai aktoriai susiduria su jų valstybių lyderių priešprieša jiems iš vienos pusės ir ES saugumo strategijomis iš kitos.

„Demokratijos skatinimas yra nustumiamas į antrą planą kai susiduriama su labiau „realistiškais“ tikslais. Tokia politika gali būti laikoma patenkinama trumpalaikėse strategijose, nes ji garantuoja reikiamą rezultatą – ES saugumą. Tačiau žiūrint iš ilgalaikių pasekmių perspektyvos, toks pasirinkimas gali būti problematiškas¹²⁸“

ES skiriamas itin didelis dėmesys saugumui buvo įtakotas Rugsėjo 11 d. įvykių ir ypač teroristinių išpuolių pačioje Europoje – 2004 m. Madride ir 2005 m. Londone. VJRVS politikoje sukoncentruotoje į saugumo svarbą, atsisakant demokratizacijos skatinimo Artimuosiuose Rytuose galima įžvelgti klasikinio realizmo bruožus. Todėl galima teigti, jog ES politika Viduržemio jūros pakrantės regiono atžvilgiu yra pragmatiška ir realistiškas.

¹²⁸ Seeberg, P., "Union for the Mediterranean – pragmatic multilateralism and the depoliticization of EU-Middle Eastern relations". *Middle East Critique*, Volume 19 (No. 3), 2010, p. 299.

IŠVADOS

Išnagrinėjus tris ES ir Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų regiono šalių bendradarbiavimo etapus galima prieiti prie išvadų, jog pagrindinės priežastys, lėmusios neefektyvų bendradarbiavimą, skatinant demokratizacijos reformas yra šios:

1. Nuo 1995 m. iki 2004 m. viena iš neefektyvaus bendradarbiavimo priežasčių Barcelonos proceso metu yra ES prielaida, kad vienas dydis tinka visiems. ES laikėsi pozicijos, jog reikia pradėti demokratizacijos procesą *iš viršaus*, pradedant ekonominėmis reformomis, kurios palaipsniui turėtų privesti prie politinės sistemos liberalizavimo. ES ekonominiai interesai Viduržemio jūros pakrantės regione nustelbė pasiryžimą skatinti demokratizaciją, kai ES pradėjo glaudžiai bendradarbiauti su Artimųjų Rytų diktatoriais, padedant jiems restruktūrizuoti šalių ekonomikas ir atverti naujas rinkas Europai Artimuosiuose Rytuose. Prie neefektyvaus bendradarbiavimo priežasčių reikėtų priskirti ir tai, jog ES nesiekė primesti demokratinų reformų šalims partnerėms ir nekėlė griežtų sąlygų įpareigojančių vykdyti politinę liberalizaciją, norint gauti ekonominę paramą iš ES. Arabų autokratai naudojo ES finansinę paramą ir vykdė tik selektyvias ekonomines reformas. Selektyvios reformos buvo suprojektuotos taip, kad padėtų autoritariniams režimams išsaugoti valdžią savo rankose ir išvengti politinės liberalizacijos. Be to, ES finansinės lėšos ne visada buvo panaudotos skaidriai, todėl dalis lėšų buvo nusavintos ir panaudotos remti autoritarinius režimus. Neefektyviam bendradarbiavimui įtakos turėjo ir pasikeitusi saugumo situacija regione po Antrojo palestiniečių sukilimo 2000 m. ir 2001 m. Rugsėjo 11 d. teroristinio išpuolio JAV. Tai lėmė jog demokratizacijos ir žmogaus teisių klausimai pasitraukė į antrą planą, t. y. ES pradėjo bendradarbiauti su Artimųjų Rytų diktatoriais saugumo klausimais, tuo smarkiai sumažindama politinių sistemų pliuralizavimo galimybes regione.

2. Nuo 2004 m. iki 2008 m. Europos kaimynystės politika taip pat turėjo savo trūkumų, dėl kurių nebuvo pasiekta efektyvaus bendradarbiavimo su Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų valstybėmis. Viena iš neefektyvaus bendradarbiavimo priežasčių yra ES ir autoritarinių Artimųjų Rytų režimų bendrai kuriami veiksmų planai. Veiksmų planai buvo paremti „bendromis vertybėmis“, tačiau arabų autokratai kaip ir visuomenės jas suprato skirtingai nei ES. Glaudūs Artimųjų Rytų režimų santykiai su ES padėjo jiems išlaikyti nedemokratinės valstybių santvarkas ir nuslopinti visuomenės spaudimą politiniams pokyčiams. Šiuo atveju EKP tapo įrankiu leidžiančiu išlaikyti *status quo* regione, kuris buvo naudingas autoritariniams režimams. Prie neefektyvaus bendradarbiavimo priežasčių reikėtų priskirti ES bandymą Artimiesiems Rytams pritaikyti tą pačią strategiją kuri lėmė sėkmingą Vidurio ir

Rytų Europos šalių integraciją į ES. Taip, neatsižvelgdama į istoriškai ir politiškai susiklosčiusias aplinkybes ir situacijas Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalyse ir ignoruodama faktą, kad nesiūlant narystės ES, taikyta Vidurio ir Rytų Europos šalių integracijos į ES strategija, negali sėkmingai veikti Viduržemio jūros regione. Neefektyviam bendradarbiavimui įtakos turėjo ir nestabili saugumo situacija Artimųjų Rytų regione, todėl demokratijos skatinimas liko tik oficialioje ES retorikoje, o praktikoje visas dėmesys buvo sukoncentruotas į ES saugumo užtikrinimą. Tokia ES politika prisidėjo prie *status quo* regione išlaikymo bei demokratizacijos ir žmogaus teisių reikšmės sumenkinimo.

3. Nuo 2008 m. Viduržemio jūros regiono valstybių sąjungoje nukrypimas nuo demokratizacijos ir žmogaus teisių skatinimo, palyginus su Barselonos procesu ir EKP, yra akivaizdžiausias. Artimųjų Rytų diktatoriai stengiasi visais būdais išsaugoti savo galią, kas smarkiai apsunkino galimybes efektyviam bendradarbiavimui. ES pasirinko realistišką ir pragmatišką kelią – bendradarbiavimas buvo sukoncentruotas į politiškai nekontraversiškus projektus, susijusius su užterštumo mažinimu, infrastruktūros kūrimu, piliečių apsauga ar saulės energija. Tai yra paranku arabų autokratams, nes bendradarbiavimas su ES leidžia padidinti jų legitimumą bei užkirsti kelią politinėms reformoms šalyse. Prie neefektyvaus bendradarbiavimo priežasčių reiktų priskirti išaugusį valstybių partnerių skaičių. Esant dideliame partnerių skaičiui tarpusavio konfliktai – neišvengiami. Konfliktai įtakoja Sąjungos darbotvarkę ir institucinį darbą. Sąjungos institucijų darbas dažnai – stabdomas, ar atidedamas dėl nesutarimų tarp valstybių, ar jautrių įvykių, susijusių su arabų–Izraelio konfliktu. Šiame bendradarbiavimo etape, padidėjus terorizmo grėsmėms, itin didelis dėmesys – skiriamas saugumo ir stabilumo klausimams Artimuosiuose Rytuose. Sąjunga tapo institucija labiau susirūpinusia saugumu nei demokratizacija ar žmogaus teisėmis regione. Be to, šiame etape galima pastebėti itin padidėjusį bendradarbiavimą tarp Europos ir Artimųjų Rytų slaptųjų tarnybų. Bendradarbiaudama su Artimųjų Rytų slaptosiomis tarnybomis ES tiesiogiai prisideda prie autoritarinio valdymo išsaugojimo ir represijų prieš politinę opoziciją ir demokratijos šalininkus, nes arabų režimai, prisidengdami kova su terorizmu, naudoja represijas ne tik prieš radikalias islamiškas grupuotes, tačiau ir prieš nuosaikias islamiškas bei sekuliarias politines jėgas.

4. Lyginant visus bendradarbiavimo etapus galima įžvelgti keletą vienodų tendencijų:

1) ES retoriškai ar deklaratyviai pasisako už demokratijos bei žmogaus teisių skatinimą, tačiau realybėje labiau rūpinasi savo saugumu bei stabilumu Artimuosiuose Rytuose. Šią tendenciją galima paaiškinti, remiantis realizmo teorija, kuri teigia jog nacionalinis ir tarptautinis saugumas yra pats svarbiausias klausimas, su kuriuo gali susidurti valstybė. Tai paaiškina ES veiksmus ir už jų slypinčią

logiką. ES nėra suinteresuota demokratinėmis transformacijomis Artimuosiuose Rytuose, nes tai gali sugriauti *status quo* ir sukelti nestabilumą regione bei papildomos grėsmės ES saugumui. Pagal žaidimų teoriją efektyvus bendradarbiavimas gali vykti tik tuo atveju, kai abi bendradarbiaujančios pusės pasitiki viena kita ir tiki, kad partneris vykdys visus įsipareigojimus. ES ir Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalių bendradarbiavimo atveju abi pusės nepasitiki viena kita. Viena vertus, ES nepasitiki autoritariniais Artimųjų Rytų režimais, nes jie nėra pasiryžę pradėti demokratinės transformacijos procesą, nes yra suinteresuoti kuo ilgiau išlaikyti *status quo*. Kita vertus, arabų režimai nepasitiki ES vykdoma politika. ES ne kartą įrodė, kad atsiradus realioms išorinėms grėsmėms visas dėmesys yra skiriamas saugumui ir stabilumui, o ne demokratijai ir žmogaus teisėms. Kadangi abi pusės viena kita nepasitiki, vienintelis būdas nepralaimėti, pagal žaidimų teoriją, yra nebendradarbiauti ir siekti savo tikslų;

2) Artimųjų Rytų režimų nenoras vykdyti reikšmingas politines reformas ir bandymas išlaikyti galią savo rankose. Tokį autoritarinių režimų elgesį paaiškina patobulinto autoritarizmo teorija. Patobulinto autoritarizmo teorija teigia, jog autoritariniai režimai naudoja selektyvias ir ribotas reformas, su tikslu kuo ilgiau išlaikyti galią savo rankose bei *status quo* ir mažinti spaudimą politikos pokyčiams vedantiems link demokratinės valstybės santvarkos. Remiantis dviem patobulinto autoritarizmo bruožais galima paaiškinti neefektyvaus bendradarbiavimo priežastis. Pirmas patobulinto autoritarizmo bruožas yra naudojimas selektyviomis ekonominėmis reformomis suteikia galimybę autoritariniams režimams dalinai atverti savo ekonomikas ir naudojant protekcionizmą gauti visuomenės grupių paramą. Toks elgesys padėjo arabų režimams legitimizuoti savo valdžią bei nuslopinti spaudimą liberalių politinių reformų vykdymui. Antras patobulinto autoritarizmo bruožas yra pilietinės visuomenės suvaržymas. Arabų autokratai, naudodamiesi ES susikoncentravimą į saugumo ir stabilumo išlaikymą Artimųjų Rytų regione bei prisidengdami kova su terorizmu ir radikaliomis islamiškomis grupuotėmis, naudojo represijas ne tik prieš sekuliarias ir prodemokratiškas, bet ir nuosaikias islamiškas politines jėgas. Taip sustiprindami savo valdžią bei užtikrindami *status quo* ir sumažindami liberalios politinės transformacijos galimybes regione.

5. Apibendrinant tris bendradarbiavimo etapus, galima išskirti tris bendras neefektyvaus ES bendradarbiavimo su Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalimis skatinant demokratizacijos reformas priežastis. Pirmą iš jų yra priskiriama ES, antra – Artimųjų Rytų valstybėms ir trečia – abejoms bendradarbiavimo šalims. Pirmą bendrą neefektyvaus bendradarbiavimo priežastis yra ES susikoncentravimas į saugumo ir stabilumo užtikrinimą Artimųjų Rytų regione. Tai lėmė sumažėjusį dėmesį į demokratizacijos ir žmogaus teisių skatinimą regione. Antra bendra neefektyvaus

bendradarbiavimo priežastis yra arabų režimų nenoras pradėti liberalias politines reformas ir bandymas išlaikyti nedemokratinės valstybinės santvarkas. Arabų autokratai naudojami padidėjusiu ES dėmesiu saugumui ir stabilumui, t. y. prisidengdami saugumo ir stabilumo užtikrinimo retorika režimai naudojo represijas slopinti politines opozicijas ir prodemokratiškas jėgas. Trečia bendra efektyvaus bendradarbiavimo priežastis yra abipusis nepasitikėjimas. Negalima pasiekti rezultatų, jei nepasitikima partneriais.

PASIŪLYMAI

Norint sėkmingai bendradarbiauti ateityje ES turi iš esmės pakeisti savo požiūrį į regioną ir skirti daugiau dėmesio demokratizacijos ir žmogaus teisių skatinimui. 2011 m. masiniai protestai prieš autoritarinius režimus prasidėję iš *apačios*, parodo ES vykdomos politikos klaidą, skatinti demokratizacijos procesą iš *viršaus*. Todėl ES turėtų žymiai daugiau dėmesio skirti demokratizacijos proceso skatinimui iš *apačios* ir aktyviau dirbti su vietinėmis opozicinėmis jėgomis bei pilietinės ir nevyriausybėmis visuomenės organizacijomis. Taip pat svarbu ES keisti požiūrį į nuosaikųjį politinį islamą. Tunisas yra puikus pavyzdys, iliustruojantis kaip nuosaiki islamistų politinė partija „Ennahda“ sėkmingai dalyvavo šalies demokratizacijos ir konstitucijos kūrimo procese. Žinoma, Tunisas nėra idealios demokratijos pavyzdys ir turi savų problemų, tačiau jo pavyzdys rodo, kaip yra svarbu bendradarbiauti su nuosaikiomis islamiškomis politinėmis jėgomis, jeigu norima, iš tiesų, pokyčių regione. Kitiškai vertindama, neefektyvus bendradarbiavimo priežastis, ES turėtų modeliuoti bendradarbiavimo strategiją vidutiniu laikotarpiu, kur daugiau dėmesio būtų skirta demokratizacijos procesams Artimuosiuose Rytuose skatinti.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

1. Aliboni, R., Ammor, F. M., "Under the Shadow of 'Barcelona': From the EMP to the Union for the Mediterranean". *Euromesco Paper*, Vol 77, 2009.
2. Bicchi, F., "The Union for the Mediterranean, or the Changing Context of Euro-Mediterranean Relations". *Mediterranean Politics*, Vol 16, 2011.
3. Dannreuter, R., "Developing the Alternative to Enlargement: The European Neighborhood Policy". *European Foreign Affairs Review*, Vol. 11, 2006.
4. Dannreuther, R., "Recasting the Barcelona Process: Europe and the Greater Middle East". Seeberg, P., "EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security". Odense: University Press of Southern Denmark, 2007.
5. Emmerson, M., "The Long and Hazardous Route to Democracy: Introduction and Conclusions". Emmerson, M., Young, R. "Democracies's Plight in the European Neighborhood. Struggling Transitions and Proliferating Dynasties", 2009.
6. Encyclopedia Britannica Online, "Authoritarianism". *Encyclopaedia Britannica Online Academic Edition*. <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/44640/authoritarianism>> [Žiūrėta: 13 10 2014]
7. Encyclopedia Britannica Online, "International relations". *Encyclopaedia Britannica Online Academic Edition*. <<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/291237/study-of-international-relations>> [Žiūrėta: 23 10 2014]
8. Europa.eu, 2007. *Council Regulation (EC) No 1488/96 of 23 July 1996 on financial and technical measures to accompany (MEDA) the reform of economic and social structures in the framework of the Euro-Mediterranean partnership* [Official Journal L 189 of 30.07.1996]. <http://europa.eu/legislation_summaries/external_relations/relations_with_third_countries/mediterranean_partner_countries/r15006_en.htm> [Žiūrėta: 30 10 2014].
9. Gillespie, R., "Significance and Prospects of the Union for the Mediterranean". *Foundation for European Progressive Studies (The Euro-Mediterranean Dialogue: Prospects For an Area of Prosperity and Security)*, Brussels, 2009.
10. Heydemann, S., "Upgrading Authoritarianism in the Arab World". *Saban Center Analysis Paper No.13*, 2007.
11. Hinnebusch, R., "Syria: Revolution from above". Routledge, 2001.
12. Hinnebusch, R., "Authoritarian persistence, democratization theory and the Middle East". *Democratization*, Vol.13, No.3, 2006.

13. Icduygu, A., "The Politics of Irregular Migratory Flows in the Mediterranean Basin: Economy, Mobility and "Illegality"". *Mediterranean Politics*, Volume 12 (No. 2), 2007.
14. Joffe, G., "Libya and the European Union: shared interests". *The Journal of North African Studies*, Volume 16 (No. 2), 2011.
- 15., *Ką reiškia prancūziškas terminas „acquis communautaire“*: Valstybinė lietuvių kalbos komisija. <<http://www.vlkk.lt/lit/239>> [Žiūrėta: 06 11 2014].
16. Malmvig, H., "Cooperation, Reform or Dialogue: the EU's Ambivalent Security Discourses in the Mediterranean". Seeberg P., *"EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security"*. Odense: University Press of Southern Denmark, 2007.
17. Pace, M., "Norm shifting from EMP to ENP: the EU as a norm entrepreneur in the south?". *Cambridge Review of International Affairs*, Volume 20 (No. 4), 2007.
18. Sarto, R. A., Shumacher, T., "From Brussels with love: leverage, benchmarking, and the action plans with Jordan and Tunisia the EU's democratization policy". *Democratization*, Volume 18 (No. 4), 2011.
19. Schlumberger, O., "The Ties that do not Bind: The Union for the Mediterranean and the Future of Euro-Arab Relations". *Mediterranean Politics*, Volume 16 (No. 1), 2011.
20. Seeberg, P., *"EU and the Mediterranean. Foreign Policy and Security"*. Odense: University Press of Southern Denmark, 2007.
21. Seeberg, P., "The EU as a realist actor in normative clothes: EU democracy promotion in Lebanon and the European Neighborhood Policy". *Democratization*, Volume 16 (No. 1), 2009.
22. Seeberg, P., "Union for the Mediterranean – pragmatic multilateralism and the depoliticization of EU-Middle Eastern relations". *Middle East Critique*, Volume 19 (No. 3), 2010.
23. Teti, A., Gervasio, G., "The Unbearable Lightness of Authoritarianism: Lessons from the Arab Uprisings". *Mediterranean Politics*, Volume 16 (No. 2), 2011.
24. U.N.: death toll from Syrian civil war tops 191,000. <<http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2014/08/22/U-N-death-toll-from-Syrian-civil-war-tops-191-000.html>> [Žiūrėta: 09 10 2014]
25. Vasconcelos, A. D., "Union for the Mediterranean: The Political Security Agenda". *Foundation for European Progressive Studies. The Euro-Mediterranean*, 2009.
26. Viotti, P. R., Kauppi, M. V., "International Relations Theory". Longman, 2010.
27. Young, M., Young, R., "Democracy's Plight in the European Neighborhood. Struggling Transitions and Proliferating Dynasties". Brussels: CEPS, 2009.
28. 2004 m. gegužės 12 d. Europos Komisijos strategija „Europos kaimynystės politika“ COM (2004).

Pūtys M. Europos Sąjungos neefektyvaus bendradarbiavimo su Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalimis priežasčių tyrimas / Europos Sąjungos politikos ir administravimo magistro baigiamasis darbas. Vadovė doc. dr. Audronė Janužytė. – Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, Politikos ir vadybos fakultetas, Politikos mokslų institutas, 2014.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe išanalizuoti trys ES ir Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų regiono šalių bendradarbiavimo etapai, remiantis politinėmis teorijomis nurodytos neefektyvų bendradarbiavimą įtakojusios priežastys ir pateikti siūlymai kaip ateityje užtikrinti efektyvų bendradarbiavimą. Pirmoje dalyje analizuojamos dvi politinės teorijos – patobulinto autoritarizmo ir realizmo –, kurios šiame darbe naudojamos kaip teorinė prieiga neefektyvaus bendradarbiavimo tarp ES ir Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalių priežastims tirti ir paaiškinti. Antroje dalyje atskirai nagrinėjami ES ir Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų regiono šalių trys bendradarbiavimo etapai: 1) Nuo 1995 m. iki 2004 m. Barselonos procesas; 2) nuo 2004 m. iki 2008 m. Europos kaimynystės politika; ir 3) nuo 2008 m. Viduržemio jūros regiono valstybių sąjunga. Šioje dalyje kritiškai vertinama ES bendradarbiavimo politika, išskiriami teigiami ir neigiami aspektai bei nurodomos neefektyvaus bendradarbiavimo priežastys.

Pagrindiniai žodžiai: Europos Sąjunga, Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų valstybės, Barselonos procesas, Europos kaimynystės politika, Viduržemio jūros pakrantės regiono valstybių sąjunga.

Putys M. Analysis of reasons for ineffective cooperation between the European Union and the Mediterranean countries of the Middle East / Master's Work in European Union Policy and Administration. Supervisor assoc. prof. dr. Audrone Januzyte. – Vilnius, Mykolas Romeris University, Faculty of Politics and Management, Institute of Political Sciences, 2014.

ANNOTATION

Master's work analyses three stages of co-operation between the European Union and the Mediterranean countries of the Middle East, indicates reasons for ineffective cooperation by using political theories and presents suggestions for achieving effective cooperation in the future. Political theories of authoritarian upgrading and realism that are used as theoretical framework for indicating and explaining reasons for ineffective cooperation between the European Union and the Mediterranean countries of the Middle East are presented in the first part of this work. Three stages of cooperation between the European Union and the Mediterranean countries of the Middle East: 1) From 1995 until 2004 the Barcelona Process; 2) from 2004 until 2008 European Neighborhood Policy; 3) from 2008 Union for the Mediterranean are presented in the second part of this work. Critical view of the EU policies as well as its positive and negative aspects, and reasons for ineffective cooperation are also presented in this part.

Key words: the European Union, the Mediterranean countries of the Middle East, the Barcelona Process, European Neighborhood Policy, Union for the Mediterranean.

Pūtys M. Europos Sąjungos neefektyvaus bendradarbiavimo su Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalimis priežasčių tyrimas / Europos Sąjungos politikos ir administravimo magistro baigiamasis darbas. Vadovė doc. dr. Audronė Janužytė. – Vilnius, Mykolo Romerio universitetas, Politikos ir vadybos fakultetas, Politikos mokslų institutas, 2014.

SANTRAUKA

Europos Sąjungos politikos ir administravimo magistro baigiamojo darbo tema yra aktuali, nes Artimųjų Rytų Viduržemio jūros pakrantės šalys yra geopolitiškai ir strategiškai svarbios partnerės ES, užtikrinant jos sienų saugumą, ar kontroliuojant nelegalių imigrantų srautus. Po „Arabų pavasario“ iš esmės pasikeitė situacija Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų regione. Todėl ES privalo kritiškai vertinti bendradarbiavimo politiką regiono atžvilgiu bei atitinkamai ją koreguoti, jei norima, kad prasidėtų demokratizacijos procesas autoritarinėse valstybėse. Šiame darbe nustatomos priežastys lėmusios ES bendradarbiavimo su Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalimis neefektyvumą skatinant demokratizacijos reformas. Šio darbo objektas yra trys ES ir Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų regiono šalių bendradarbiavimo etapai: 1) Nuo 1995 m. iki 2004 m. Barselonos procesas; 2) nuo 2004 m. iki 2008 m. Europos kaimynystės politika; ir 3) nuo 2008 m. Viduržemio jūros regiono valstybių sąjunga. Darbe nagrinėjami ir kritiškai vertinami ES santykiai su Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų Rytų šalimis, išskiriant neefektyvaus bendradarbiavimo priežastis. Tai daroma konstruojant teorinę prieigą neefektyvaus bendradarbiavimo tarp ES ir Viduržemio jūros pakrantės Artimųjų rytų valstybių tyrimui atlikti; pritaikant politinių ir tarptautinių santykių – patobulinto autoritarizmo ir realizmo – teorijas, kurios leistų paaiškinti neefektyvaus bendradarbiavimo priežastis; ir nagrinėjant ir kritiškai vertinant ES iniciatyvas su Viduržemio jūros regiono šalimis, išskiriant tendencijas bei nurodant neefektyvaus bendradarbiavimo priežastis. Magistro baigiamasis darbas yra teorinio pobūdžio. Atliekant darbą naudojama dokumentų ir mokslinės literatūros analizė, aprašomasis-analitinis ir teorinis darbo metodai. Išanalizavus bendradarbiavimo etapus nustatytos trys pagrindinės neefektyvaus bendradarbiavimo priežastys - ES susikonsolidavimas į saugumo ir stabilumo užtikrinimą Artimųjų Rytų regione, arabų režimų nenoras pradėti liberalias politines reformas ir bandymas išlaikyti nedemokratinės valstybinės santvarkas, ir abipusis nepasitikėjimas tarp partnerių. Pirmoje darbo dalyje analizuojamos dvi politinės teorijos – patobulinto autoritarizmo ir realizmo –, kurios naudojamos kaip teorinė prieiga neefektyvaus bendradarbiavimo priežastims tirti ir paaiškinti. Antroje dalyje atskirai nagrinėjami trys bendradarbiavimo etapai ir kritiškai vertinama ES bendradarbiavimo politika, išskiriami teigiami ir neigiami aspektai bei nurodomos neefektyvaus bendradarbiavimo priežastys.

Putys M. Analysis of reasons for ineffective cooperation between the European Union and the Mediterranean countries of the Middle East / Master's Work in European Union Policy and Administration. Supervisor assoc. prof. dr. Audrone Januzyte. – Vilnius, Mykolas Romeris University, Faculty of Politics and Management, Institute of Political Sciences, 2014.

SUMMARY

Topic of Master's work in European Union Policy and Administration is relevant because the Mediterranean countries of the Middle East are geopolitically and strategically important partners for the EU in securing its borders and controlling the flow of illegal migrants. Situation has dramatically changed after the Arab Spring and the EU has to critically evaluate its cooperation policies towards the region in order to start the process of democratization in authoritarian countries. This work indicates reasons that led to ineffective cooperation between the European Union and the Mediterranean countries of the Middle East in promoting democratization. Three stages of cooperation between the EU and the Mediterranean countries of the Middle East: 1) From 1995 until 2004 the Barselona Process; 2) from 2004 until 2008 European Neighborhood Policy; 3) from 2008 Union for the Mediterranean are the main objects of this work. Relations between the EU and the Mediterranean countries of the Middle East are analyzed and critically assessed, and reasons for ineffective cooperation are indicated by constructing theoretical framework to analyze ineffective cooperation between the EU and Mediterranean countries of the Middle East; applying political and international relations theories of authoritarian upgrading and realism that are used to explain reason for ineffective cooperation; analyzing and critically assessing the EU initiatives towards the Mediterranean countries as well as indicating tendencies and reasons for ineffective cooperation. This Master's works is of theoretical nature. Analysis of documents and academic literature, descriptive-analytical and theoretical methods are used in this work. Three main reasons for ineffective cooperation are identified after analyzing three stages of cooperation - the EU's focus on maintaining security and stability in the Middle East, reluctance of Arab regimes to introduce liberal political reforms and their efforts in trying to keep nondemocratic nature of governance, and mutual distrust between the partners. Political theories of authoritarian upgrading and realism that are used as theoretical framework for indicating and explaining reasons for ineffective cooperation between the European Union and the Mediterranean countries of the Middle East are presented in the first part of this work. Three stages of cooperation between the European Union and the Mediterranean countries of the Middle East are presented in the second part of this work. Critical view of the EU policies as well as its positive and negative aspects, and reasons for ineffective cooperation are also presented in this part.